

VIHAPUHEEN UHKA

**– TUTKIELMA DEMOKRATIAN, SANANVAPAUDEN JA
VIHAPUHEEN SUHTEESTA**

Matias Kainu (59784)

Turun yliopisto

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta

Filosofia

Pro gradu -tutkielma

KAINU, MATIAS: Vihapuheen uhka – tutkielma demokratian, sananvapauden ja vihapuheen suhteesta

Pro Gradu -tutkielma, 59 s.
Yhteiskuntatiede
Huhtikuu 2020

Yksi meneillään olevassa vihapuhekeskustelussa esitetty väite on, että vihapuhe uhkaa demokratiaa. Jotta väitettä vihapuheen uhasta demokratialle voidaan tutkia tarkemmin, on määriteltävä mitä termeillä vihapuhe ja demokratia tarkoitetaan. Huolimatta saamastaan palstatilasta ei vihapuheelle löydy edes yhtä yksittäistä yleisesti hyväksyttyä määritelmää. Demokratian osalta taas olennaiseksi kysymykseksi muodostuu se, miten demokratia ymmärretään, ja mikä on viime kädessä demokratian arvo.

Tutkielmassani esitetään, että vihapuheesta on erotettavissa kaksi eri vihapuheen arkkityyppiä; yksityinen ja julkinen vihapuhe. Yksityinen vihapuhe kohdistuu yleensä rajattuun joukkoon tai yksittäiseen ihmiseen. Lisäksi tällaiset väittämät esitetään yleensä anonyymisti ja yksityisviestein. Julkinen vihapuhe taas voi kohdistua suureen joukkoon ihmisiä ja saattaa ottaa kohteekseen jopa enemmistön. Määritelmällisesti se myös esitetään julkisessa sfäärissä. Vaikka rajanveto ei ole täysin selkeä, sen on tarkoituksena toimia välineenä, jolla vihapuhetta ja sen paikkaa yhteiskunnassa arvioidaan.

Demokratian tarkempaa sisältöä ja olennaisia piirteitä analysoidaan tutkielmassani kahden eri demokratiateorian eli aggregatiivisen ja deliberatiivisen demokratiateorian kautta. Tutkielmassani puolustetaan deliberatiivista demokratiateoriaa, jossa kansalaisten osallistuminen julkiseen keskusteluun ja mahdollisuus lausua käsityksensä käsiteltävänä olevasta asiasta ovat korostuneessa asemassa. Kun demokratian arvo kiteytyy osallistumisessa kollektiiviseen päätöksentekoon, demokraattisessa hallintomallissa korostuvat keskustelun avoimuus ja sananvapaus.

Sananvapauden arvo voidaan ymmärtää joko instrumentaalisenä tai päämääränä sinänsä. Esitän tutkielmassani, että sananvapauden molemmat puolet tukevat demokratian ideaa kansalaisten osallistumisena ja mahdollisuutena lausua käsityksensä poliittisen päätöksenteon kohteista. Vaikka täydellinen sananvapaus tuskin on edes tavoiteltava päämäärä, tulisi sananvapauden ala rajata laajaksi nimenomaan poliittisessa keskustelussa, joka on määritelmällisesti julkista puhetta.

Jotta tutkielmani demokratian ja vihapuheen suhteesta ei jää riippumaan pelkästään akateemiseen sfääriin, käsitellään tutkielmassani yhtä merkittävintä ja laajimmin käsiteltyä vihapuhetapausta eli Jussi Halla-ahon korkeimpaan oikeuteen päätynyttä oikeustapausta kiihottamisesta kansanryhmää vastaan. Tapausta tarkastellen tutkielmassani demokratian ja sananvapauden näkökulmasta.

Tutkielman lopussa suunnataan vielä katse tulevaisuuteen. Olemmeko luisumassa kohti loukkaantumisyhteiskuntaa, jossa huomio kiinnittyy pikemminkin viestin vastaanottajan ensikäden reaktioon kuin viestin esittäjän tarkoittamaan sanomaan. Loukkaantumisyhteiskunta korostaa toimia näkyvän ja julkisen vihapuheen torjumiseen, joka saattaa estää meitä huomaamasta ja puuttumasta tehokkaasti siihen yksityiseen ja yleensä näkymättömään vihapuheeseen, joka on todellinen uhka demokratialle ja demokraattisille yhteiskunnille.

Asiasanat: sananvapaus, vihapuhe, demokratia

Sisällysluettelo

1. JOHDANTO.....	4
2. MITÄ ON DEMOKRATIA? – KAKSI TEORIAA KANSANVALLASTA.....	10
2.1. Demokratian alustava määrittely.....	11
2.2. Aggregatiivinen demokratiateoria.....	12
2.3 Deliberatiivinen demokratiateoria	15
3. SANANVAPAAUS JA VIHAPUHE	23
3.1. Sananvapaus parempien päätösten ja paremman yhteiskunnan takeena	24
3.2. Ei demokratiaan ilman sananvapautta – ei vihapuhetta, ei demokratiaa?.....	29
3.3. Yksityinen ja julkinen puhe	33
4. KIIHOTTAMINEN KANSANRYHMÄÄ VASTAAN.....	38
4.1. Tapaus Jussi Halla-aho	39
4.2. Korkeimman oikeuden linjauksen arviointia demokratian ja sananvapauden näkövinkkelistä	42
4.3. Matkalla kohti loukkaantumisyhteiskuntaa?	47
5. LOPUKSI.....	53
6. LÄHDELUETTELO.....	55

1. JOHDANTO

An opinion that corn-dealers are starvers of the poor, or that private property is robbery ought to be unmolested when simply circulated through the press, but may justly incur punishment when delivered orally to an excited mob assembled before the house of a corn-dealer¹.

Lainaus on John Stuart Millin (1806—1873) sananvapauden klassikkoteoksesta “Vapaudesta (On Liberty)” Kyseisessä teoksessaan Mill hahmottelee niitä rajoja, jossa esivallan tai suuren yleisön on laillista puuttua yksilön sanomisiin ja tekemisiin. Millin mukaan ihmisten tulee saada ajatella, sanoa ja toimia vapaasti niin pitkälle, kun kyseinen toiminta ei aiheuta muille vahinkoa.² Millin luonnostelema vapauden periaatteena (harm principle) tunnettu maksiimi on helppo hyväksyä alustavaksi ohjenuoraksi. Se miten ihmisten toiminnan negatiivisia sivuvaikutuksia on verrattava ja punnittava suhteessa ihmisten lähtökohtaiseen vapauteen, onkin huomattavasti vaikeampi kysymys.

Unohdetaan kuitenkin hetkeksi Millin esiin nostama perusongelma sananvapauden rajoista ja palataan yllä olevaan lainaukseen tarkemmin. Lainattu katkelma alleviivaa sitä seikkaa, että mielipiteen ilmaukset ovat vahvasti kontekstisidonnaisia. Millin tarkoituksena on sanoa, että julkisessa keskustelussa kiivaatkin mielipiteen ilmaisut tulee hyväksyä ja antaa kulkea vapaasti, kun taas tietyissä muissa tilanteissa ja melkein sanasta sanaan samanlaiset lausumat, eivät ansaitse sananvapauden suojaa. Esimerkiksi väittämässä, että “Oulun yliopiston siviilioikeuden professori on arkielämästä irtaantunut laiska viisastelija ja varas, joka pitäisi viedä saunan taakse”, ja että “professorit ovat arkielämästä irtaantuneita laiskoja viisastelijoita ja varkaita, jotka pitäisi viedä saunan taakse”, on vissi ero.

Ensimmäinen näistä väittämistä on selkeä esimerkki määrättyyn henkilöön kohdistuvasta loukkauksesta ja uhkauksesta, jonka tarkoitus on ehkä aiheuttaa kiusaa kyseiselle henkilölle tai jopa tietoinen yritys savustaa ja pelotella kyseinen henkilö viralta. Perättömänä väitteenä kyseisen väittämän kohteella on täysi oikeus viedä asia oikeuden eteen ja saada korvaus mahdollisesta vahingosta. Lisäksi lausuma todennäköisesti täyttäisi laittoman uhkauksen tunnusmerkistön³, jolloin se asettaisi lausuman esittäjän myös rangaistusvastuuseen lausumastaan. Tilanne on paitsi

1 Mill 1954a, 114.

2 Mill 1954a, 73.

3 Suomen rikoslaki (1889/39), 25 luku, 7 §.

juridisesti myös moraalisesti suhteellisen selkeä. Vaikka rikosoikeudellinen rangaistus on *de facto* sananvapauden rajoitus, se on uskoakseni hyvin harvojen mielestä moraalisesti kyseenalainen rajoitus sananvapauteen. Väite voidaan myös esittää kohteelle itselleen, jolloin sen esittäjä saattaa olla pyrkimys uhkailemalla saamaan henkilö muuttamaan käsityksiään, siirtymään syrjään tai hiljentämään väitteen esittäjälle epäsuotuisat näkemykset.

Tutkielmassani kutsun jatkossa ensimmäistä tyyppiä olevia väittämiä yksityisiksi lausumiksi ja tämän tyyppistä puhetta yksityiseksi puheeksi. Olemuksellisesti yksityisessä puheessa ei ole kyse keskustelunavauksesta, vaan yksipuolisesta loukkaavasta tai uhkaavasta viestistä. Ne kohdistuvat yksittäiseen henkilöön tai tarkasti rajattuun joukkoon ihmisiä. Lisäksi näille yksityisille lausumille on ominaista, että ne esitetään usein anonyymisti, jolloin niillä voi olla tarkoitus pelotella ja uhkailla viestin vastaanottajaa tavoitteena estää kyseistä henkilöä esimerkiksi osallistumasta julkiseen keskusteluun.

Sitä vastoin jälkimmäinen väittäjä professoreista yleisesti ei kohdistu tiettyyn henkilöön. Yleisenä väittämänä se sisältää mahdollisuuden, että yksi jos toinenkin professori voi katsoa, ettei väittäjä koske häntä itseään. Huomattavaa on, että miltei samanlaisista sanamuodoista huolimatta jälkimmäinen väittäjä ei – huolimatta tökeröstä, panettelevasta ja väkivallalla leikittelevästä ulkoasustaan – välttämättä pyri ensisijaisesti loukkaamaan, uhkailemaan tai pelottelemaan kohdettaan. Esimerkiksi varkaaksi nimittelyllä voidaan näissä kahdessa väittämässä nähdä toisistaan poikkeava merkitys.⁴ Myös laittoman uhkauksen tunnusmerkistön täytyminen on epätodennäköisempää kuin yksilöidyn uhkauksen kohdalla.

Väitänkin että tällä jälkimmäisellä lausumalla on ensisijaisesti poliittinen sisältö: Väitteen esittäjä saattaa haluta kritisoida esimerkiksi hallituksen budjettipolitiikkaa, alleviivata huolta yliopistojen löyhästä talouskurista tai ilmaista ärtymystään oikeustieteen professorien sivutoimista johtuvasta tehottomuudesta. Näillä väitteillä on poliittinen viesti, ja ne avaavat ikkunan keskustelulle. Yleisille väittämille on lisäksi ominaista, että ne esitetään julkisessa keskustelussa, jolloin ne altistetaan tietoisesti tahi ei julkiselle kritiikille. Erotuksena yksityisiin lausumiin ja yksityiseen puheeseen, kutsun näitä jälkimmäistä tyyppiä olevia lausumia julkisiksi lausumiksi ja yleisemmin julkiseksi puheeksi.

⁴ Ensimmäisessä väittämässä varkaaksi nimittely voidaan nähdä mustamaalaamisena, mikä herättää epäilyksen, että professori on esimerkiksi kavaltanut tutkimusprojektin rahoja. Jälkimmäisessä väitteessä sen sijaan varkaaksi nimittely voidaan nähdä alleviivaamassa väitteitä siitä, että yliopistot toimivat tehottomasti, ja että tällä tavoin julkista rahaa “varastetaan”.

Laajasti tulkittuna molemmat yllä olevista näennäisesti akateemiseen maailmaan suuntautuvista väitteistä voidaan sijoittaa termin “vihapuhe” alle, sillä vihapuhe voi kohdistua sellaisiin ryhmiin kuin toimittajat tai tutkijat.⁵ Tälle laajasti viljellylle termille *vihapuhe* ei kuitenkaan löydy yleistä vakiintunutta määritelmää, vaikka käsite on pyörinyt julkisen keskustelun kestoteemana jo usean kymmenen vuoden ajan niin Suomessa kuin muualla maailmalla.⁶ Myöskään Suomen kansallisesta lainsäädännöstä taikka kansainvälisistä sopimuksista ei löydy määritelmää vihapuheelle.⁷ Teoksessa *Vihapuhe Suomessa* (toim. Riku Neuvonen) monitieteellinen ryhmä kirjoittajia esittääkin, että vihapuheen yhtenä määritelmänä voidaan käyttää tietynlaisen toiminnan luonnetta: Vihapuheeksi voidaan katsoa sellaiset rasistiset ja vihamieliset teot, joiden katsotaan loukkaavan ihmisoikeuksia sekä uhkaavan oikeusvaltion periaatteita että demokratian perusteita.⁸

Tutkielmassani tarkastelen väitettä siitä, että vihapuhe muodostaa uhan demokratialle.⁹ Olennaista tähän kysymykseen vastaamisessa on demokratian tarkempi määrittely ja sen selvittäminen, mikä on demokratian ydinolemus. Tutkielmassani lähdetään demokratian minimimääritelmästä ja esitellään kahta demokratiateoriaa, jotka demokratiateorioina omaavat luonnollisesti samoja elementtejä, mutta jotka myös eroavat perustavanlaatuisella tavalla toisistaan. Demokratian määrittely ja paneutuminen demokratiateorioihin on oleellista, sillä vasta demokratian määrittelyn jälkeen voimme yrittää vastata kysymykseen, uhkaako vihapuhe demokratian perusteita.

Demokratian ohella toinen tärkeä määrittelykysymys koskee vihapuhe-termiä. Yhdenvertaisuusvaltuutetun mukaan ”vihapuhetta on kaikki ilmaisun muodot, jotka levittävät, yllyttävät, edistävät tai oikeuttavat suvaitsemattomuuteen perustuvaa vihaa. Vihapuhe voi liittyä esimerkiksi ihonväriin, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen.¹⁰” Tällainen vihapuheen määritelmä kattaa laajasti kaiken vihapuheen viitaten sekä rangaistavaan että sallittuun vihapuheeseen. Tutkielmassani vihapuheella tarkoitetaan vihapuheen molempia muotoja, ellei toisin erikseen sanota tai asiayhteydestä käy muuta ilmi.

5 Neuvonen 2015, 23. Vihapuheen määrittelyn ongelmista ks. Post 2010, 123—128.

6 Ilmiönä vihapuhe on jo vuosisatoja vanha, ks. esim. Sisäministeriö 2019, 12–13.

7 Sitä vastoin Suomenkin lainsäädännössä on useita säädöksiä, jotka voidaan katsoa tai kuuluvan vihapuhe-käsitteeseen alle, esim. Suomen rikoslain (RL) 11 luvun 10 §:n kiihottaminen kansanryhmää vastaan, saman luvun 11 §:n syrjintä, RL 17 luvun uskonrauhan rikkominen, RL 25 luvun 7 §:n laiton uhkaus jne. Robert Post esittää, että vihapuhesäädösten tunnusmerkistö edellyttää aina vastenmielisyyden tai inhon ilmausta sekä lisäelementtiä, joka voi viitata joko tapaan, jolla asia sanotaan tai siihen, kuinka todennäköisesti se lisää väkivaltaisuutta tai syrjintää (Post 2010, 127).

8 Neuvonen 2015, 19. Ks. myös HE 317/2010 vp., s. 5 ja Sisäministeriö 2019, 9; 14 ja 19.

9 Näin esimerkiksi todetaan tuoreessa sisäministeriön vihapuhetta ja nettikiusaamista koskevassa raportissa (Sisäministeriö 2019, 9; 14). Ks. myös alaviite 7.

10 Ks. <https://www.syrjinta.fi/vihapuhe>. Viitattu 28.5.2019.

Julkisessa keskustelussa vihapuhe-termillä viitataan myös sekä yksittäisiä ihmisiä koskeviin viesteihin, että tiettyä ihmisryhmää tai ryhmiä koskeviin viesteihin. Yleisesti ottaen vihapuhemääritelmät pitävät sisällään nämä molemmat ulottuvuudet. Väitän kuitenkin, että vihapuhe-termin alaisuudessa esiintyy hyvin moninaista puhetta. Demokratianäkökulmasta näitä puheen erilaisia muotoja ei tule käsitellä yhtenä könttänä, sillä niiden arvo ja merkitys demokratialle vaihtelee.

Tutkielmassani vihapuhe jaetaan yksityiseen ja julkiseen puheeseen. Tämä jaottelu toimii välineenä vihapuheen yleisemmässä tarkastelussa. Molemmat vihapuheen ulottuvuudet voivat sisältää epätosia väitteitä, mustamaalaamista, kiihottamista, pelottelua ja leimaamista. Erotuksena yksityisestä vihapuheesta on julkiselle vihapuheelle ominaista, että se esitetään julkisessa diskurssissa, ja näin ollen altistetaan samalla myös julkiselle kritiikille. Tähän eroon ja sen seurauksiin sananvapaudelle paneudutaan tarkemmin tutkielmani viimeisissä luvuissa, joissa tarkastelen kysymystä sananvapauden rajoista ja vihapuheen luomasta uhasta demokratialle osin myös käytännön esimerkin kautta.

Tutkielman metodi, tutkimuskysymykset ja aiheen rajaus

Tutkielmassani määrittelen ensimmäisessä käsittelyluvussa, mitä tutkielmassani tarkoitetaan demokratialla. Samalla hahmottelen normatiivista demokratiateoriaa, joka on paistatellut demokratiateorioiden johtotähtenä ja jolla on parhaimmat välineet käsitellä myös vihapuhetta ja sen luomaa uhkaa demokratialle. Tutkielmassani käsitellään lähemmin kahta demokratiateoriaa; aggregatiivista ja deliberatiivista demokratiaa. Tarkoituksena on esitellä teorioiden peruseräpäätteet, eikä käydä kattavasti läpi näiden teorioiden kritiikkiä. Esitän kuitenkin tutkielmassani, että deliberatiivinen teoria on paitsi filosofisesti paremmin perusteltu teoria demokratiasta, myös sopivampi teoreettinen malli tarkastella vihapuheen ja demokratian suhdetta.

Tarkoitukseni ei ole tässä tutkielmassani puolustaa deliberatiivista demokratiateoriaa käytännön sovelluksena tai demokraattisen hallintomallin pohjapiirustuksena, vaan deliberatiivisen demokratiateorian on tarkoitus toimia ikään kuin röntgenlaseina, joiden kautta tarkastellaan tarkemmin sananvapaus- ja vihapuhekeskustelua. Demokratian määrittelyn tarkoituksena on palvella myöhemmin tutkielman kolmannessa käsittelyluvussa tapahtuvaa Jussi Halla-ahon kiihottamisesta kansanryhmää vastaan koskevien tuomioiden tarkastelua demokratianäkökulmasta. Ensimmäisen käsittelyluvun tarkoituksena on siis vastata sellaisiin kysymyksiin kuin, mitä

tarkoitetaan demokratialla ja mitä ovat demokratian ydinarvot.

Demokratian määrittelyn jälkeen hahmottelen toisessa käsittelyluvussa sananvapauden roolia ja merkitystä demokraattisessa hallintomallissa sekä laajan sananvapaustulkinnan vahvuuksia ja vihapuheen muodostamaa uhkaa sananvapaudelle ja demokratialle. Vakiintunut käsitys on, että sananvapaus voi perustua lähinnä kahdelle oikeutusperusteelle, joko instrumentaalisille tai muodollisille. Tutkielmassani ei tehdä lopullista valintaa näiden kahden väliltä, vaan molemmat ulottuvuudet nähdään tärkeänä osana sananvapauskeskustelua ja toisiaan täydentävinä oikeutusperusteina sananvapauskysymyksissä.

Liian laajalle levittäytyvää vihapuheen ja sananvapauden suhteen ruotimista estetään tutkielmassani sillä, että vihapuheen suhdetta sananvapauteen tarkastellaan nimenomaan demokratian näkövinkkelistä. Tutkielmassani lähdetään siitä, että demokratianäkökulma tarjoaa ankkurin, joka kytkee sananvapauskeskustelun osallistujat yhteisen nimittäjän ympärille, ja tarjoaa mittapuun vihapuheen ja sananvapauden kompleksiselle suhteelle. Toisen käsittelyluvun tehtävänä on vastata kysymykseen mikä on sananvapauden ja demokratian suhde, ja milloin yhteiskunnan on syytä rajoittaa sananvapautta demokratian nimissä. En kuitenkaan pyri rakentamaan teoriaa menetelmäksi yksittäisten vihapuhe ja sananvapauskysymysten ratkaisemiseen, vaan enemmänkin kyse on vihapuhe- ja sananvapauskeskustelun eräänlaisesta henkiinherättämisestä demokratianäkökulmasta.

Vaikka jo vihapuhe-termin tarkempi määritelmä on aito ongelma, en käsittele näitä ongelmia enempää kuin on välttämätöntä tutkielmani kannalta. Tutkielmassani otetaan annettuna, että vihapuhe koetaan laajalti aidoksi ongelmaksi. Tästä syystä vihapuhe ansaitsee lähemmän analyysin sen ilmenemis- ja vaikuttamistavoista sekä keinoista vihapuheen torjumiseen. Tutkimuksessani ei tosin pyritä rakentamaan kaikenkattavaa teoriaa sananvapauskysymyksistä, joten tarkoituksena ei ole tarjota lopullista keinoa rajanvetoon vihapuhetapausten osalta, kuten edellä on jo mainittu. Sen sijaan väitän, että kun vihapuhekeskustelua tarkastellaan demokratiavinkkelistä, osa vihapuheen muodoista näyttäytyy vahingollisempina kuin toiset, ja että nykyinen vihapuhekeskustelu on ajautunut osin väärille raiteille.

Yleisemmän tason tarkastelun lisäksi analysoin tutkielmassani yhtä Suomen kuuluisinta vihapuhetapausta, jossa silloisen kunnallispoliitikon Jussi-Halla-ahon blogikirjoituksista nostettiin syyte kiihottamisesta kansanryhmää vastaan. Tarkoitukseni on peilata Halla-ahon blogikirjoitusta ja tuomioita aiemmissa luvuissa demokratiasta ja sananvapaudesta lausuttuun. En arvioi Halla-ahon

saamia tuomiota oikeustieteen menetelmin, vaan tarkastelen Halla-ahon tuomiota nimenomaan demokratia- ja sananvapausnäkövinkkelistä.

Kuten edellä on jo useaan otteeseen vihjailtu, käsillä olevan tutkielman tarkoitus ei ole tarjota lopullista tuomiota vihapuheesta, sananvapaudesta ja demokratiasta vaan luoda teoreettinen kehikko, jolla kysymykseen voidaan paneutua tarkemmin. Viime kädessä tutkielmassani kyseenalaistetaan ne tilanteet, joissa vihapuhetermein ladattua keskustelua rajoitetaan demokratian nimissä. Tutkielmani pääkysymys ei jää muotoon onko vihapuhe uhka demokratialle, vaan minkälainen vihapuhe on uhka demokratialle. Tutkielmani lopussa hahmotellaan vielä tulevaisuutta ja eritoten sitä, olemmeko kulkeutumassa kohti eräänlaista loukkaantumisyhteiskuntaa, jossa demokratia eli vapaa julkinen keskustelu on uhattuna.

Demokratia ja sananvapaus ovat luonnollisesti yhteiskuntafilosofian kestoteemoja, ja niistä on kirjoitettu laajasti niin Suomessa kuin kansainvälisesti. Sitä vastoin vihapuhetta on tarkasteltu Suomessa lähinnä journalistiikan oppiaineen sisällä, kun taas säädös kiihottamisesta kansanryhmää vastaan on ollut miltei täysin oikeustieteen yksityisomaisuutta. Siinä missä journalistiikan tai oikeustieteen tutkimukset kyseisistä teemoista tapahtuvat noiden tieteenalojen omilla menetelmillä hyödyttäen omia intressitahojaan, niissä ei juurikaan porauduta kansallista ja ylikansallista säätelyä syvemmälle. Vaikka syvemmälle pureutuvaa kansainvälistä yhteiskuntafilosofista tutkimusta vihapuheesta on suhteellisen laajasti, suomalaista tutkimusta aiheesta on hyvin vähän. Ottaen huomioon aiheen jatkuvan ajankohtaisuuden, suomalaisen vihapuhesäätelyn erityispiirteet ja suomalaisen tutkimuksen puutteen, olen sitä mieltä, että tutkielmani aihe on perusteltu.

Filosofian tutkijan ei ole tapana korostaa itseään, vaan filosofiassa, kuten tieteessä yleisemminkin, on kyse faktoista ja niiden perusteella esitetystä päättelystä tietyn kysymyksen tiimoilta. Tällaisessa mallissa kirjoittajan omien kokemusten ja vaikuttimien kanssa tulee olla varovainen. On kuitenkin syytä mainita sana myös tutkielman kirjoittajasta ja syistä tutkimukseen ryhtymiseen. Olen arvoiltani liberaali helsinkiläinen ja valkoihoinen juristin koulutuksen saanut cis-mies. Liikun mielelläni paikasta toiseen pyörällä, olen valmis ottamaan Suomeen lisää maahanmuuttajia ja mietin välillä paluuta kasvissyöjäksi. Olen huolestunut esimerkiksi ilmastonmuutoksesta, demokratiakehityksestä niin Suomessa kuin ulkovalloissa sekä suomalaisen yhteiskunnan eriarvoisuuden kasvamisesta. Tässä samassa viitekehyksessä elää suurin osa myös ystäväistäni ja tutuistani. Epiteetin ilmaistuna elän niin sanotussa punavihreässä kuplassa.

Huolimatta melko homogeenisesta ystäväpiiristä ja samanmielisestä suhtautumisesta ihmisoikeuksiin, ilmastonmuutokseen, maahanmuuttoon, tuloeroihin jne. olen lähes aina huomannut olevani vähemmistössä keskustelun kääntyessä vihapuheteeman ympärille. Useasti olen ollut ainoa, joka puolustaa rasistien tai natsilippujen heiluttelijoiden oikeutta sananvapauteen. Osa näistä keskusteluista on kääntynyt nimittelyksi ja tunnelmaltaan avoimen vihamieliseksi. Samoin on käynyt kun olen kertonut lisää tutkielmani aiheesta. Niinpä yksi motivaatio tämän tutkielman tekoon oli myös omien käsitysten reflektio ja asian perusteellisempi selvittäminen. Onko niin, että omissa käsityksissäni on tarkistamisen varaa? Mitäpä jos itsereflektio ja itselle vieraiden, jopa täysin omien arvojen vastaisten mielipiteiden kuunteleminen ja uudelleenharkitseminen, tulisi olla myös poliittisen päätöksen lähtökohta? Lähtekäämme siis tutkimaan sitä, mikä demokratiassa on olennaista.

2. MITÄ ON DEMOKRATIA? – KAKSI TEORIAA KANSANVALLASTA

Se, mihin demokratialla viitataan voi tarkoittaa käytännössä hyvin monenlaisia hallitsemistapoja. Myöskään demokratian suhteellisen vakiintunut asema länsimaissa tietynlaisena itsestäänselvyytensä¹¹ ei tarkoita sitä, että vallitsevassa ns. länsimaisessa edustuksellisessa liberaalidemokratiakäsityksessä¹² kiteytyisi demokratian ydinolemus. Poliittisena ideologiana demokratia on jatkuvien määrittelyjen ja uudelleenmäärittelyjen kohteena ja demokratiaan kuuluu olemuksellisesti tietynlainen kriisialttius¹³. Tämä kriisialttius kuitenkin juuri mahdollistaa demokratian ja demokraattisten menetelmien kehityksen. Yksi demokraattisen hallintomallin vahvuuksista onkin se, että demokratia on avoin ja jatkuva prosessi.

Demokraattinen hallintomalli ei tietysti ole täysin vailla arvostelijoitaan, mutta ensisijaisesti demokratiaa koskeva välinpitämättömyys, erimielisyys tai vastustus liittyy demokraattisten hallintomallien käytännön ilmentymiin; kansalaiset eivät luota poliitikkoihin ja vaikutusmahdollisuuksiinsa. Demokratian kriitikot eivät esimerkiksi usko, että kansallisvaltioihin nojaava päätöksenteko pystyy ratkaisemaan globaaleja ongelmia, kuten ilmastonmuutosta tai pakolaiskriisejä. Kritiikki demokratiaa kohtaan ei kuitenkaan ensisijaisesti kosketa kansanvallan ideaa sinänsä.

Demokratian ja demokraattisten menettelyiden kritiikissä on siis harvemmin kyse demokratian hylkäämisestä, vaan pikemminkin sen uudistamisesta. Demokratian kannattaminen ei kuitenkaan kerro vielä kovinkaan paljon siitä, mitä demokraattiselta hallinnolta tosiasiallisesti edellytetään. Onkin ehkä turhaa mainita, että se, mihin termillä ”demokratia” viitataan, on vaikea määritellä tyhjentävästi. Ei ole myöskään täysin liioiteltua väittää, että uppoutumalla pintaa syvemmälle demokratialle löytyy miltei yhtä monta tulkintaa kuin löytyy tulkitsijoita.¹⁴ Näistä syistä myös

11 Euroopassa on ollut aina uudelle ajalle asti hyvin epädemokraattisia hallintojärjestelmiä, esimekinä Francon aikainen Espanja. Edelleen 2010-luvulla myös Euroopan liepeiltä löytyy demokratioita, joissa demokratiaan on sekoitettu itsevaltiuden elementtejä sisältäen samalla merkittäviä rajoituksia sananvapauteen, kuten vaikkapa Venäjällä ja Turkissa. Takapakkia ollaan ottamassa myös Euroopan unionin jäsenvaltioissa, esimerkiksi Unkarissa.

12 Tässä ei ole tarvetta, eikä tarkoitusta antaa tyhjentävää määritelmää käytetyille termille länsimainen edustuksellinen liberaalidemokratia, vaan sillä viitataan karkeasti länsimaissa yleisesti vallitseviin demokraattisiin hallintomalleihin, joissa esimerkiksi viimekätinen valta on kansalla, kansanedustajat valitaan vapailla vaaleilla, valtiossa noudatetaan vallan kolmijako-oppia ja oikeusvaltioperiaatetta (rule of law), ja että yhteiskunta kunnioittaa kansainvälisiä ihmisoikeussopimuksia.

13 Ks. *Mumford* (1964).

14 *Kainu* 2011, 11.

väite vihapuheen uhasta demokratialle penää tarkempaa analyysiä siitä, mitä demokratialla tarkoitetaan ja mihin kyseisellä termillä viitataan. Tutkielmani ensimmäisissä alaluvuissa tarkoitukseni on tarjota vastauksia seuraaviin kysymyksiin: mistä elementeistä demokratia koostuu, minkälaisia erilaisia teorioita demokratiasta esiintyy ja mikä demokratiassa on olennaista.

2.1. Demokratian alustava määrittely

Käsitteellä demokratia viitataan sananmukaisesti hallintotapaan, jossa valta on viime kädessä kansalaisilla eli niillä, joita kollektiiviset päätökset koskevat.¹⁵ Demokratian syntysijoilla, antiikin Kreikassa demokratia toteutui siten, että kaupunkivaltion vapaat miehet kerääntyivät keskustelemaan ja päättämään yhteisistä asioista osallistumalla henkilökohtaisesti lakia säättävän kansankokouksen toimintaan. Koska kansankokous oli liian suuri elin päättämään kaikista poliiksen asioista, esimerkiksi kansantalouden kysymykset uskottiin neuvostolle, jonka jäsenet valittiin joko äänestämällä tai arpomalla. Vasta uudelle ajalle tultaessa henkilökohtaiseen osallistumiseen perustuva suora demokratia korvautui ajatuksella edustuksellisesta demokratiasta.¹⁶ Samalla määräajoin järjestettävistä vaaleista tuli demokratian keskeinen elementti ja tunnusmerkki.¹⁷

Yksinkertaisimmillaan demokratia voidaan määritellä sellaiseksi hallintomalliksi, jossa poliittiset johtajat vaihdetaan vaaleissa, eikä esimerkiksi salamurhin tai vallankaappausten perusteella.¹⁸ Tällaista minimaalista demokratiakäsitystä edustaa muun muassa *Joseph Schumpeter* (1883—1950). Schumpeterin käsityksen mukaan demokraattisen hallinnon välttämätön ja riittävä ehto ovat vapaat vaalit, jossa edustajat ja puolueet kilpailevat kansalaisten äänistä kuten yritykset kuluttajista markkinoilla. Prosessin oikeudenmukaisuus tai päätösten laatu on epäolennaista, eikä demokratia Schumpeterin mukaan millään muotoa edes takaa hyviä päätöksiä. Schumpeter ei myöskään luota yksilöiden kykyyn ymmärtää ja käsitellä yhteisiä asioita, ja hänen käsityksensä mukaan vaaleissa menestyvätkin etevimmät manipuloijat ja vetävimmät kampanjat.¹⁹ Päätöksentekoa edeltävälle keskustelulle ei ole tällaisessa mallissa suurta roolia tarjolla.

15 Sana "demokratia" tulee kreikankielisestä sanoista *demos* (kansan) ja *kratos* (valta) (*Setälä* 2003, 18). Tarkemmin kansan ja vallan käsitteistä, ks. *Setälä* 2003, 22—29.

16 *Setälä* 2003, 18—20. *Kainu* 2011, 12.

17 Kansallisen lain tasolla tärkein määritelmä demokratiasta löytyy perustuslain 2 §:stä. Perustuslain 2.1 § tukee määritelmää, että demokratia on hallintomuoto, jossa valta on viime kädessä kansalaisilla. Lisäksi säännöksestä käy ilmi edustuksellisen demokratian periaate: "Valtiovalta Suomessa kuuluu kansalle, jota edustaa valtiopäiville kokoontunut eduskunta". Perustuslain 2.2 § vahvistaa taas ajatuksen siitä, että päätöksenteon tulee ilmentää kansan tahtoa: "Kansanvaltaan sisältyy yksilön oikeus osallistua ja vaikuttaa yhteiskunnan ja elinympäristönsä kehittämiseen".

18 *Setälä* 2003, 18—20.

19 *Setälä* 2003, 61—63.

Schumpeterin pessimistinen näkemys demokratian osallistujista rajaa demokraattisten menettelyiden piirin mahdollisimman suppeaksi, eikä kansalaisten osallistumista päätöksentekoon nähdä tärkeänä. Tällaisessa mallissa sananvapauden toteutuminen ei myöskään ole niin keskeisessä roolissa: Schumpeter itse ei näe kansalaisten omaavan kykyä päättää laajoista kansallisista ja kansainvälisistä kokonaisuuksista, sillä kansalaiset taantuvat lasten tasolle laajakantoisia asioita ajatellessaan.²⁰ Vaikka ei jakaisikaan Schumpeterin ihmis- ja demokratiakäsitystä, hänen teoriaansa voidaan käyttää kärjistettynä kuvauksena demokratian ongelmista esimerkiksi suhteessa ilmastonmuutokseen.

Vaikka saattaa vaikuttaa siltä, että me kansalaiset emme ymmärrä monimutkaisia ilmiöitä, ja meitä vaivaaviin ongelmiin suhtaudutaan paikoin lapsellisen lyhytnäköisesti, emme ole kuitenkaan valinneet Schumpeterin visioimaa polkua demokratian rajoittamisesta. Itse asiassa viime aikojen populismin renessanssi on mahdollistanut sen, että kansalaisten mielipiteiden merkitys on jopa kasvamassa ja tunkeutumassa aivan uusille alueille, kuten esimerkiksi tieteen piiriin. Olemme olleetkin todistamassa 2000-luvun alusta alkaen sellaisten poliittisten puolueiden kannatuksen nousua, jotka vannovat nimenomaan vahvasti kansan nimeen. Kansan tulee saada päättää, sillä kyllä kansa tietää.

2.2. Aggregatiivinen demokratiateoria

Turkulainen politiikantutkija Maija Setälä kutsuu kirjassaan *Demokratian arvo* (2003) populistisiksi sellaisia normatiivisia näkemyksiä demokratiasta, joissa demokratian arvo riippuu kansan tahdon mukaisista kollektiivisista päätöksistä. Vaikka Setälä katsoo myös rousseaulaisen demokratiateorian kuuluvan populismi-termin alle²¹, keskityn tutkimuksessani nimenomaan individualistiseen tulkintaan populismista,²² jossa kansalaisten preferenssien laskemisella eli *aggregoinnilla* on korostunut asema. Tämän vuoksi ja erotuksena muista populistisista teorioista, käytän jatkossa tästä teoriasta nimeä aggregatiivinen demokratiakäsitys.

Aggregatiivinen demokratiakäsitys edustaa Setälän luokittelun mukaan ns. kansan tahto -teorioiden ideaalityyppiä.²³ Setälän käyttämässä luokittelussa kansan tahto -teoriat kuuluvat lopputulosteorioiden ryhmään, jossa demokratia oikeutetaan demokraattisten menettelyiden

²⁰ Setälä 2003, 61–62.

²¹ Ks. tarkemmin Setälä 2003, 105–12.

²² Setälän käyttämä populismi-termi ei kuitenkaan rinnastu siihen, mihin termillä populismi viitataan päivittäisessä poliittisessa keskustelussa toreilla ja lehtien sivuilla.

²³ Setälä 2003, 12; Kainu 2011, 16.

seurauksilla. Aggregatiivisen demokratian oikeutusperusteena on se, että sillä saavutetaan mahdollisimman hyvin kansalaisten preferenssejä vastaavia kollektiivisia päätöksiä.²⁴ Se, että kollektiivinen päätöksenteko vastaa kansalaisten preferenssejä on jo tietyllä tapaa määritelmällisesti demokraattisten hallintomallien lähtökohta. Kollektiivisten päätösten vastaavuus kansan (enemmistön) tahdon kanssa on myös yksi tärkeimmistä syistä demokraattisten hallintomallien vetovoimaan.²⁵

Aggregatiivisen demokratiakäsityksen filosofiset perusteet rakentuvat pitkälti kahdelle periaatteelle: liberalismille ja utilitarismille. *Liberalismin* perusajatuksena on, että ihmisten tulee olla vapaita tekemään mitä haluavat, kunhan he eivät toiminnallaan loukkaa muita ihmisiä. Tätä ajatusta kutsutaan poliittisessa filosofiassa *vapauden periaatteeksi*. Liberalismissa yksilö on korostetussa asemassa; yksilö on oman onnensa seppä ja omien halujensa paras tuomari.²⁶ Liberalismin perustavanlaatuinen idea on, että yksilöiden toiminta omien itsekkäiden etujensa ajamiseksi koituu lopulta koko yhteiskunnan parhaaksi.²⁷ *Utilitarismilla* taas tarkoitetaan oppia, jonka mukaan moraalisten tekojen hyvyys tai oikeudenmukaisuus määräytyy tietyn valitun kriteerin perusteella. Tämä kriteeri voi olla esimerkiksi hyödyn tai onnellisuuden maksimointi taikka vaihtoehtoisesti esimerkiksi mielipahan minimointi. Moraalinen pohdiskelu on kokonaisharkintaa, jossa eri vaihtoehdot tuottavat enemmän tai vähemmän utiliteettia ja laskelman lopputulos kertoo moraalisesti oikean toimintatavan.²⁸

Kun demokraattista päätöksentekoa tarkastellaan aggregatiivisen demokratiateorian näkökulmasta, demokraattisessa päätöksenteossa korostuu tasa-arvoisten yksilöiden preferenssien yhteenlaskeminen ja muuttaminen kollektiivisiksi päätöksiksi erilaisten poliittisten instituutioiden kautta.²⁹ Tärkein näistä instituutioista ovat aika-ajoin järjestettävät parlamenttivaalit eli lakisäättävän elimen kokoonpanon valinta. Parlamenttivaalit mahdollistavat lainsäädäntövaltaa käyttävien kansanedustajien vaihtamisen, jos politiikan sisältö ei miellytä äänestäjäkuntaa.³⁰ Tätä poliittisen vastuun ajatusta täydentää parlamentarismien idea: Hallituksen on nautittava parlamentin

24 *Setälä* 2003, 12. Sosiaalisen valinnan teorian kritiikistä sosiaalisia valintamenettelyjä kohtaan ks. tarkemmin *Setälä* 2003, 39–47, 58–59, 71–72.

25 *Kainu* 2011, 16.

26 *Mill* (1954a): 1. Luku. Mill kuitenkin kirjoittaa tässä yhteydessä, kuinka: “[--] the principle requires liberty of tastes and pursuits [--] so long as what we do does not harm them even though they should think our conduct foolish, perverse, or wrong (*Mill*, 1954a, 75.)”. Tämä sopii huonosti yhteen sen kanssa, mitä Mill kirjoittaa poliittisten filosofiansa yhteydessä halujen eriarvoisuudesta, ks. luku 3.1.

27 *Dryzek* 2000, 9.

28 *Donner* 1998, 256—261.

29 *Dryzek* 2000, 8—11; *Wissenburg* 1998, 9—18.

30 *Setälä* 2003, 30–33.

luottamusta, ja viime kädessä kansan valitsemilla edustajilla on mahdollisuus kaataa valtaapitävä hallitus. Vaalien avulla kansalaiset voivat välillisesti vaikuttaa hallituksen koostumukseen ja politiikan suuntaan.³¹

Vaikka julkisen sfäärin³² olemassaolo on tärkeä osa demokratiaa myös aggregatiivisesti virittäytyneille kansan tahto -teorioille, ei päätöksentekoa edeltävän keskustelun laadulle aseteta vaatimuksia.³³ Myös yksilöiden mielipiteisiin ja mieltymyksiin suhtaudutaan neutraalisti. Eri tiedotusvälineiden julkaisemat vaalikoneet voidaan nähdä yhtenä esimerkkinä tällaisesta kehityksestä: Vaalikoneiden avulla yksilö voi tehdä äänestyspäätöksensä ajautumatta keskusteluun yhdenkään toisen ihmisen kanssa. Vaalikoneiden myötä keskustelun puuttuminen ja joustamaton kysymyksenasettelu lisää kuitenkin väärinymmärtämisen ja väärintulkintojen riskiä. Kärjistettynä vaalikoneet toimivat välineenä omien itsekkäiden intressien maksimoimiseksi poliittisilla markkinoilla. Aggregatiivisen demokratiateorian näkökulmasta tämä ei ole ongelma, jos preferenssit kehittyvät muodollisesti vapaassa prosessissa ja omaa etuaan ajavien ihmisten mielipiteet saadaan muutettua hallituksen ehdotuksiksi ja lopulta kansan tahtoa vastaaviksi kollektiivisiksi päätöksiksi.

Kansan tahto -teoriat ovat saaneet osakseen kritiikkiä etenkin sosiaalisen valinnan teorioiden taholta³⁴, mutta vielä tärkeämmin kansan tahto -teorioissa korostuu demokratian perusparadoksi: Jos meillä olisi tieto parhaasta mahdollisesta yhteiskunnasta ja valtiota hallitsisi täydellisen hyvä sekä sivistynyt itsevalti, pitäisikö sivistymätön, omaa etuaan ajavan ja manipulaatiolle alttiin kansan antaa siinäkin tapauksessa äänestää yhteisistä asioista. Kansan tahto -teorialle on olemassa vaihtoehtoja, joissa demokratian arvo piilee muualla kuin kansan tahdon mahdollisimman täydellisessä toteutumisessa. Näissä vaihtoehtoisissa demokratiateorioissa painotetaan esimerkiksi kansalaisten tosiasiallista osallistumista päätöksentekoon, kaikkien kansalaisten mielipiteiden yhtäläistä huomioimista poliittisessa päätöksenteossa, ja yksittäisiä ihmisiä, ihmisryhmiä, ja jopa ympäristöä koskevia oikeuksia sekä deliberatiivista vastuuta.³⁵

31 *Kainu* 2011, 16–17.

32 Julkinen sfääri voidaan määritellä kansalaisyhteiskunnan poliittiseksi komponentiksi. Eriksenin ja Fossumin mukaan julkinen sfääri on välttämätön osa kaikkia kansanvaltaisia poliittisia järjestelmiä, sillä se mahdollistaa tasa-arvoisten kansalaisten vapaan keskustelun. Se on samalla paikka missä ongelmat tunnistetaan, jossa niihin reagoidaan muodostamalla mielipiteitä, ja jonka perusteella muodolliset päätöksentekelimet lopulta toimivat. (*Eriksen – Fossum* 2002, 403.) Toisentyypisen määritelmän osalta ks. *Peters* 2005, 88–89. Ks. myös jäljempänä *Habermas* (1996).

33 *Kohler-Koch* 2007, 17–18.

34 Näistä tarkemmin esim. *Setälä* 2003, 39–59.

35 Ks. esim. *Setälä* 2003 passim.

Sananvapaus ja poliittisen keskustelun sisältöön puuttuvat rajoitukset ovat yhtäläinen ongelma kaikille demokratiateorioille. Sitä vastoin suhteessa itse poliittiseen keskusteluun ja sen merkitykseen demokraattisissa menettelyissä, tämä monipäinen vaihtoehtojoukko tekee eron kansan tahto –teorioihin. Tarkastelen seuraavaksi yhtä näistä vaihtoehtoisista demokratiateorioista, jonka alle sijouttuu erilaisia painotuksia, mutta jonka teoreettiset lähtökohdat lepäävät samoilla perustuksilla. Tätä demokratiateoriaa kutsutaan yleisesti deliberatiiviseksi demokratiateoriaksi. Vaikka deliberatiivinen demokratiateoria nimettiin tässä kontekstissa vaihtoehtoiseksi teoriaksi, ei kyse ole marginaalisesta suuntauksesta, vaan deliberatiivista demokratiateoriaa voidaan pitää tällä hetkellä poliittisen teorian ja yhteiskuntafilosofian lempilapsena.

2.3 Deliberatiivinen demokratiateoria

Deliberatiivisen demokratiateorian tärkeimpinä ja keskeisimpinä arvoina pidetään päätöksentekoa edeltävää julkista keskustelua ja harkintaa. Deliberatiivisen demokratiateorian oikeutusperusteena on se, kuinka hyvin kollektiiviset päätökset ilmentävät näitä arvoja.³⁶ Sitä vastoin puhdas kansan tahdon toteutuminen, sellaisena kuin se ilmenee tietyn valitun menettelyn perusteella, ei ole deliberatiivisen demokratiateorian keskeisin tavoite. Deliberatiivinen demokratiateoria poikkeakin aggregatiivisesta demokratiateoriasta siinä mielessä, että se suhtautuu lähtökohtaisesti positiivisesti ihmisten preferenssien muuttumiseen, mikäli tuo muutos johtuu päätöksentekoa edeltäneestä avoimesta ja vapaasta keskustelusta.³⁷ Sanotusta huolimatta deliberatiivinen demokratia nojaa vahvasti liberalismiin arvoille, vaikka tulkitseekin noita arvoja uudella tavalla.³⁸

Kaikkia deliberatiivisia demokratiateorioita yhdistää menettelyllisten säännösten korostaminen. Deliberatiivinen demokratiateoria katsoo, että erilaisten menettelyjen kautta edistetään parhaiten julkisen keskustelun ja harkinnan arvoja. Tällaisia menettelyllisiä julkista keskustelua edistäviä mekanismeja ovat esimerkiksi erilaiset poliittiset paneelit, kansalaisaddressit, informaation aktiivinen välittäminen ja mahdollisuus kommenttien esittämiseen kollektiivisen päätöksenteon kohteesta. Deliberatiivisissa demokratiateorioissa menettelyillä on seurauksista riippumatonta arvoa, toisin kuin lopputulosteorioiden kohdalla.³⁹

Deliberatiivisissa demokratiateorioissa menettelyllisten säännösten seuraaminen sinänsä ei riitä,

³⁶ *Setälä* 2003, 131–132; *Kainu* 2011, 34.

³⁷ *Dryzek* 2000, 1–2, 8–10; *Kainu* 2011, 34.

³⁸ Ympäristöfilosofi *Robyn Eckersley* määrittelee deliberatiivisen demokratian jälkiliberaaliksi, ei anti-liberaaliksi (*Eckersley* 2004, 107); *Kainu* 2011, 34.

³⁹ *Setälä* 2003, 14–15; *Kainu* 2011, 35.

vaan kyse on siitä, kuinka hyvin valituilla menettelyillä edistetään deliberatiivisen demokratian arvoja.⁴⁰ Yhdessä deliberatiivisen demokratian klassikoteksteistä *Joshua Cohen* erottaa deliberatiivisen demokratian juuri tässä suhteessa aggregatiivisesta demokratiakäsityksestä, jota Cohen pitää esimerkkinä proseduralistisesta (instrumentalistisesta) teoriasta. Puhtaassa proseduralistisessa teoriassa demokraattisten menettelyjen kautta saavutettujen kollektiivisten päätösten sisältöä ei lainkaan kyseenalaisteta: Aggregatiivisen demokratiateorian mukaan kollektiivisia päätöksiä pidetään legitiimeinä, jos demokraattisen päätöksenteon lopputulokset ovat seurausta kansan tahdon ilmaisusta, eivätkä päätökset loukkaa laissa vahvistettuja perusoikeuksia. Kysymys siitä, ovatko päätökset oikeudenmukaisia tai hyviä, ei ole relevanttia aggregatiivisen demokratiateorian mukaan.⁴¹

Deliberatiivisessa demokratiateoriassa korostuu sitä vastoin ajatus siitä, että mahdollisimman monet pääsevät osallistumaan päätöksentekoon ja ilmaisemaan mielipiteensä. Asian käsittely mahdollisimman monelta kantilta sisältäen sekä asiantuntijoiden että kansalaisten näkemyksiä, takaa teorian mukaan parhaimmat lopputulokset.⁴² Tässä suhteessa deliberatiivisella demokratiateorialla on paljon yhtäläisyyksiä ns. osallistuvan demokratian (participatory democracy) teorioihin.⁴³ Samalla tavalla tässä suhteessa deliberatiivisessa demokratiateoriassa on nähtävissä yhteyksiä esimerkiksi *milliläiseen* käsitykseen demokratiasta ja kansalaisten osallistumisesta kollektiiviseen päätöksentekoon; sitä mikä on paras vaihtoehto kussakin tilanteessa, ei voida tietää ennakolta. Deliberatiivisesti virittyneessä demokraattisessa päätöksentekoprosessissa voidaan ja ainakin yritetään päästä siitä yleisestä hyvästä perille.

Ihmisten osallistuminen poliittisiin keskusteluihin, aiheeseen perehtyminen ja päätöksenteon perusteisiin tutustuminen ei pelkästään paranna päätösten sisältöä, vaan parantaa myös päätösten demokraattista legitimitettä. Teorian mukaan kansalaisten on helpompi hyväksyä kollektiiviset päätökset, joissa he ovat itse kokeneet olleensa osallisina ja vaikuttamassa päätösten sisältöön. Siinäkin tilanteessa, että henkilö olisi eri mieltä lopputuloksesta, kollektiivisten päätösten noudattamisen uskotaan parantuvan, koska aitojen osallistumismenettelyjen kautta päätökset ymmärretään vahvasti velvoittaviksi. Ongelmien ratkominen yhdessä on teorian mukaan myös omiaan luomaan yhteisöllisyyden tunnetta osallistujien välille lisäten osallistujien keskinäistä solidaarisuutta ja empatiaa toisiaan kohtaan. Päätöksentekoa edeltävä kaikille avoin

40 *Setälä* 2003, 14–15.

41 *Cohen* 1997b, 411–412. Ks. myös *Peters* 2005, 101 ja *Kainu* 2011, 35.

42 *Smith* 2004, 53–66; *Kainu* 2011, 35.

43 Ks. tarkemmin esim. *Setälä* 2003, 102–103.

keskusteluprosessi auttaa ymmärtämään ja sietämään paremmin kanssaihmiä, edistämään esimerkiksi eri uskontokunnista tulevien ihmisten ymmärtämistä sekä lisäämään mahdollisuuksia yhdessä legitimeiksi koettujen päätösten syntymiselle, vaikka yksimielisyyttä päätöksenteon kohteesta ei lopulta saavutettaisikaan.⁴⁴

Useat viime aikojen politiikan ja poliittisen filosofian teoreetikot ovat tunnustautuneet deliberatiivisen demokratian kannattajiksi ja demokratiateoriassa vallitsevaa murrosta on kutsuttu jopa deliberatiiviseksi käänneeksi.⁴⁵ Tunnetuimpia deliberatiivisen demokratiateorian kannattajaksi katsottavia kirjoittajia on esimerkiksi amerikkalainen *John Rawls* (1921 – 2002), jota voidaan pitää yhtenä viime vuosisadan merkittävimpänä poliittisen filosofian edustajana. Rawlsiin verrattuna kriittisempää näkemystä edustaa saksalainen yhteiskuntateoreetikko *Jürgen Habermas* (1929 – 2004). Deliberatiivinen demokratiateoria onkin paljon velkaa juuri Habermasin ajatuksille kansalaisyhteiskunnasta, kommunikatiivisesta rationaalisuudesta ja demokraattisesta legitimitetistä.⁴⁶

KOMMUNIKATIIVINEN RATIONAALISUUS JA KOLLEKTIIVINEN PÄÄTÖKSENTEKO

Maiju Setälän mukaan deliberatiivisessa demokratiateoriassa keskeinen kysymys on se, että julkisen keskustelun ja harkinnan jälkeen kollektiivisiksi päätöksiksi suodattuvat vaihtoehdot, joilla on parhaat perustelut.⁴⁷ Tällaisessa näkemyksessä demokratiasta on vahva habermasilainen kaiku. Habermasilla edellyttää kollektiiviselta päätöksenteolta kommunikatiivista rationaalisuutta, jolla Habermas tarkoittaa yhteisymmärrykseen tähtäävää toimintaa, jossa osallistujat ovat kykeneviä ja sitoutuneita harkintaan eli arvioimaan esitettyjä argumentteja pelkästään niiden ansioiden perusteella sekä kunnioittamaan muita keskustelun osapuolia. Keskustelun tarkempia ehtoja Habermas on kehitellyt ajatuksessa *ideaalista puhetilanteesta*, joka on samalla myös oleellinen osa Habermasin demokratiateoriaa.⁴⁸

Kommunikatiivinen rationaalisuus toteutuu ideaalissa puhetilanteessa siten, että keskusteluun osallistuvien väitteitä arvioidaan pelkästään argumenttien pätevyyden perusteella. Ideaali puhetilanne edellyttää muun muassa sitä, että keskustelijat ovat tasa-arvoisia, vapaita painostuksesta

44 Barry 1999, 217–218; Smith 2004, 58–66; Kainu 2011, 35–36.

45 Dryzek 2000, v.

46 Kainu 2011, 36.

47 Setälä 2003, 131.

48 Setälä 2003, 138; Kainu 2011, 37.

tai uhkailusta, ja että esitettyjä argumentteja arvioidaan pelkästään niiden painoarvon perusteella. Keskustelun kohteena voivat olla sekä moraaliset periaatteet tai tosiasiaväitteet, eikä keskusteluaihetta ole välttämättä edes tarkoituksenmukaista rajoittaa ennakolta. Kollektiivisen päätöksenteon legitimiisyys on Habermasin mukaan riippuvainen siitä, missä määrin päätöksentekoprosessi muistuttaa ideaalin puhetilanteen kuvailemaa keskustelua. Samalla ideaali puhetilanne asettaa ehdot demokraattiselle legitimitetille.⁴⁹

Habermasin tärkeimpänä esityksenä demokratiateorian osalta voidaan pitää vuonna 1996 julkaistua ”Between Facts and Norms” teosta, jossa Habermas tarjoaa uutta vaihtoehtoa positivismiin ja luonnonoikeuden teorioiden rinnalle modernin oikeuden perusteesta. Oikeus on Habermasille sosiaalisen integraation väline, joka astuu kuvaan silloin kun muut mekanismit, kuten vaikkapa taloudelliset systeemit pettävät.⁵⁰ Oikeusnormit tulevat ikään kuin täydentämään pluralistisista yhteiskunnista puuttuvaa perinteistä ja yhteisesti jaettua moraalikoodistoa. Koska oikeusnormit ovat Habermasille kommunikatiivisesti rationaalisen keskustelun lopputulos, oikeusnormit myös sisältävät moraalisen elementin, joka yleensä esiintyy vain ihmisten arkipäivän kanssakäymisessä.⁵¹

Yhteiskunnat eivät kuitenkaan aina perustu kommunikatiivisesti rationaaliselle keskustelulle. Tämä on helppo havaita lukemalla pelkästään yhdysvaltain presidentin twiittejä poliittisista vastustajistaan ja erimielisistä median edustajista. Sitä vastoin Habermasin näkemyksen mukaan demokratian uhkana on tieteellisen ja taloudellisen (so. instrumentaalisen) rationaalisuuden⁵² tunkeutuminen yhä syvemmälle kansalaisyhteiskuntaan ja julkiseen sfääriin. Habermas arvostelee etenkin taloudellisen rationaalisuuden asemaa, joka ilmenee taloudellisen tehokkuuden ylikorostumisena päätöksenteossa. Ongelmana on se, että taloudellinen systeemi ja instrumentaalinen rationaalisuus eivät ole demokraattisten menettelyiden kautta legitimoituja.⁵³

Habermas (1996) painottaa demokratiateoriassaan kansalaisyhteiskunnan ja julkisen sfäärin (public sphere) toimintaa sekä niiden merkitystä demokratialle. Kansalaisyhteiskunnan käsite voidaan määritellä siten, että se edustaa kaikkea sitä sosiaalista kanssakäymistä, joka ei sisälly

49 Setälä 2003, 138–139; Kainu 2011, 37.

50 Habermas 1999, 229–330; Kainu 2011, 37.

51 Habermas 1999, 331–332. Habermas ilmaisee asian itse niin, että ainoastaan ”those action norms are valid to which all possibly affected persons could agree as participants in rational discourses” (Habermas 1996, 107).

52 Instrumentaalinen rationaalisuus voidaan määritellä kyvyksi suunnitella, valita ja toteuttaa tehokkaalla tavalla selkeitä ja ristiriidattomia päämääriä, ks. esimerkiksi Dryzek 2000, 22.

53 Habermas 1996, 40.

valtionhallintoon tai talouteen. Julkisella sfäärillä viitataan kansalaisyhteiskunnan poliittiseen ulottuvuuteen. Habermasin mukaan kansalaisyhteiskunnan julkisesta sfääristä riippuu pitkälle se, kuinka hyvin kansalaisten mielipiteet ja näkemykset kehittyvät yhteiskunnallisiksi kysymyksiksi ja lopulta julkiseksi mielipiteeksi. Kommunikatiivinen valta muuttuu Habermasin mukaan hallinnolliseksi vallaksi kuitenkin vasta erilaisten demokraattisten menettelyjen ja instituutioiden kautta, joista tärkein on eittämättä ovat kansaa edustavat parlamentaariset elimet ja niiden valintaprosessit eli vaalit. Se prosessi, jossa kansalaisyhteiskunnassa käydyt keskustelut muokkaantuvat julkiseksi mielipiteeksi ja edelleen laeiksi, on demokratialle äärimmäisen oleellinen kysymys.⁵⁴

DISKURSIIVINEN DEMOKRATIA JA KESKUSTELUA RAJOITTAVAT KÄYTÄNNÖT

Teoksessaan *Deliberative Democracy and Beyond* (2000) poliittisen teorian ja ympäristöfilosofian tutkija *John Dryzek* hahmottelee omaa demokratiateoriaansa, joka on perusteiltaan deliberatiivinen, mutta kriittisempi kuin deliberatiivisten demokratiateorioiden valtavirta. Dryzekin pääasiallinen mielenkiinto kohdistuu ympäristökysymyksiin, mutta tutkielmassani hänen ajatteluaan hyödynnetään demokratian, sananvapauden ja vihapuheen kolminaisuuden tarkastelussa. Erona useimpiin muihin deliberatiivisen demokratian teoreetikoihin, Dryzek kehittää erilaisia menetelmiä deliberatiivisten elementtien lisäämiseksi kollektiivisessa päätöksenteossa.⁵⁵ Tällaisia ovat esimerkiksi deliberatiiviset mielipidekyselyt, kansalaislautakunnat (citizen juries) ja sovittelumenettely⁵⁶. Tutkielmani kannalta olennaista on Dryzekin demokratiateoriassaan painottama kansalaisyhteiskunnassa ja julkisessa sfäärissä tapahtuva erilaisten diskurssien⁵⁷ kamppailu.⁵⁸

Dryzekin mukaan useat deliberatiivisen demokratian kannattajat yrittävät pelkästään lisätä deliberatiivisia elementtejä nykyisiin liberaalidemokraattisiin järjestelmiin. Dryzekin mukaan deliberatiivisen demokratian projektiin tulisi liittyä sitä vastoin jatkuva autenttisuuden etsintä. Autenttisuudella Dryzek tarkoittaa muun muassa sitä, missä määrin päätöksentekoa edeltävä keskustelu ja omien preferenssien reflektointi heijastuu kollektiivisissa päätöksissä. Lisäksi on

⁵⁴ Habermas 1999, 333. Ks. myös Kainu 2011, 37–38.

⁵⁵ Erilaisten deliberatiivisten kollektiivisten päätöksentekomenetelmien osalta ks. myös Smith 2004, 77–102.

⁵⁶ Dryzek 1990, 45–46.

⁵⁷ Diskurssit ovat jaettuja tapoja tehdä maailma ymmärrettäväksi kielen kautta. Jokaiseen diskurssiin liittyy jaettuja olettamuksia, arvostelmia ja asenteita, joiden kautta ihmiset kokoavat kaiken maailmasta tulevan informaation ymmärrettäviksi ja ristiriidattomiksi kokonaisuuksiksi. Diskurssit ovat eräänlaisia tarinoita, jotka sisältävät tosiasioita ja arvoja. (Dryzek 2000, 18, 75.)

⁵⁸ Dryzek 2000, passim.

tärkeää, ettei osallistuminen jää vain symboliselle tasolle.⁵⁹ Lyhyesti sanottuna Dryzekin mukaan demokratiassa on kyse toisiaan vastaan taistelevien diskurssien käymästä kamppailusta kansalaisyhteikunnassa ja sen julkisessa sfäärissä.⁶⁰

Dryzek kutsuukin omaa deliberatiivista demokratiateoriaansa diskursiiviseksi demokratiaksi⁶¹ erotuksena deliberatiivisista demokratioista ensinnäkin siitä syystä, että deliberointi viittaa tapahtumaan, joka voi tapahtua myös yksilön omassa päässä. Sitä vastoin diskursiivisuus määreenä sisältää ajatuksen sosiaalisesta ihmisten välisestä kommunikoinnista. Sen lisäksi deliberointi terminä viittaa rauhalliseen ja järkevään argumentointiin, mikä taas Dryzekin mielestä rajoittaa liiaksi demokraattista prosessia.⁶² Lopulta nimenomaan diskurssin käsite vangitsee ja kytkee yhteen kaksi eri filosofista traditiota: habermasilaisen kommunikatiivisen rationaalisuuden teorian ja ranskalaiseen *Michel Foucault*'n (1926—1984) filosofian. Dryzekillä käyttää diskurssin käsitettä näiden molempien traditioiden merkityksissä.⁶³

Habermasilaisessa filosofiassa diskursseilla on positiivinen rooli; ne mahdollistavat keskustelun eli argumenttien esittämisen ja niiden kritisoimisen. Loppujen lopuksi diskurssien edellä mainittu kamppailu realisoituu legitimeinä kollektiivisina päätöksinä, koska päätökset ovat kommunikatiivisesti rationaalisen keskustelun lopputulos. Diskurssi foucault'laisessa merkityksessä näkee sitä vastoin diskurssit vankiloina ja keskustelua rajoittavina tekijöinä.⁶⁴ Dryzekille yksi merkittävimmistä diskursseista tässä jälkimmäisessä merkityksessä on kansainvälinen talous, joka rajoittaa keskustelua, sulkee tehokkaasti pois perustavanlaatuisesti erilaiset käsitykset ja rapauttaa näin ollen kollektiivisen päätöksenteon demokraattista legitimizeettiä.⁶⁵ Dryzekin mukaan kansainvälinen kapitalistinen järjestelmä on aikamme superdiskurssi, joka miltei täydellisesti sulkee pois kaikki muut mahdolliset politiikkavalinnat.⁶⁶

Voidaanko vihapuhekeskustelu nähdä myös samanlaisena superdiskurssina? Ympäristödiskurssien kohdalla on kyse siitä, että ne pääsevät esille keskusteluissa, mutta häviävät painoarvossa kansainvälisen talousjärjestelmän “muuta vaihtoehtoa ei ole” -totuuksina esitetyille väitteille. Sitä

59 Dryzek 2000, 1–8; Kainu 2011, 40.

60 Dryzek 2000, 2–8, 79, 86.

61 Dryzekin ei voida katsoa edustavan varsinaisesti mitään uutta suuntausta, vaan lähinnä deliberatiivisen demokratiateorian kriittisempää laitaa.

62 Ks. Dryzek 2000, 167–168.

63 Dryzek 2000, v–vi.; Kainu 2011, 40–41.

64 Dryzek 2000, vi.

65 Dryzek 2000, 93–95, 166.

66 Dryzek 2000, 166.

vastoin esimerkiksi vihapuhekeskustelussa on kyse siitä, että tietyt vihapuheen ilmentymät halutaan sulkea kokonaan (poliittisen) keskustelun ulkopuolelle. Vaarana on, että vihapuhetta rajoittava diskurssi kasvaa liian vahvaksi ja vihapuheileimalla vaiennetaan myös sellaisia mielipiteitä, jotka saattavat olla epämiellyttäviä diskurssin sisältä katsottuna, mutta jotka saattavat sisältää mahdollisesti totuuden siemenen ja tärkeän poliittisen ulostulon. Sananvapauden rajoittaminen vaatii painavat perusteet, sillä sananvapauden rajoitukset ovat helposti myös potentiaalisia demokratian loukkauksia.

Kuten johdannossa selvitettiin, demokratiateorioiden lyhyen esittelyn – aggregatiivisesta demokratiateoriasta kohti deliberatiivista demokratiateoriaa – tehtävänä on palvella myöhempää tarkoitusta, jossa vihapuheen demokratialle luomaa uhkaa tarkastellaan tarkemmin määritellyn demokratiakäsitteen kautta. Uskoakseni deliberatiivinen demokratiateoria tarjoaa aggregatiivista demokratiateoriaa perustellumman käsityksen siitä, mitä demokratia on eli mikä demokratiassa on olennaista ja keskeistä. Deliberatiivisella demokratiateorialla on puutteensa, mutta nuo puutteet kohdistuvat enemmän deliberatiivisen demokratian käytännön sovellutuksiin. On tuskin liioiteltua väittää, että demokraattista hallintomallia ja poliittista päätöksentekomenettelyä ei voida koskaan rakentaa täysin deliberatiivisen ideaalin mukaisesti. Koska tutkielmassani normatiivista demokratiasteoriaa käytetään vihapuheen demokratialle luoman uhan arvioinnissa, on deliberatiivisen demokratiateorian helmasynti tässä analyysitehtävässä kuitenkin marginaalinen, jollei jopa täysin merkityksetön.

3. SANANVAPAUS JA VIHAPUHE

I disapprove of what you say, but I will defend to the death your right to say it.

“En yhdy siihen mitä sanotte, mutta taistelen viimeiseen asti sen puolesta, että te voitte sanoa sen” ei ole Voltairen⁶⁷ kynästä lähtenyt sitaatti, vaikka niin useasti virheellisesti esitetäänkin. Kyseinen lausahdus on sitaatti Evelyn Beatrice Hall'n⁶⁸ elämäkertaromaanista *Friends of Voltaire* (1906), jossa Hall tiivistää Voltairen asenteen sananvapauskysymyksiin kyseisellä ytimekkäällä tavalla. Vaikka lausahdus ei ole peräisin Voltairelta, se on jäänyt elämään osana sananvapauden filosofiaa ja hyvästä syystä. Lähtökohtana sananvapaudessa pitäisi olla, että meidän tulee olla valmiita puolustamaan sananvapautta myös niissä tilanteissa, joissa sananvapautta käytetään sellaisten asioiden ilmaisemiseen, joista emme ole samaa mieltä, ja jotka saattavat puistattaa, ärsyttää tai kuvottaa meitä. Näissä kiperissä sananvapaustilanteissa nimenomaan punnitaan yhteiskunnan suhde ja kunnioitus sananvapautta kohtaan.

Sananvapauden merkityksestä ja roolista demokraattisessa hallintomallissa voidaan löytää karkeasti kaksi päätraditiota, joilla sananvapautta perustellaan. Ensimmäinen näistä on instrumentaalinen, joka näkee sananvapauden merkityksen siinä, että se parantaa kollektiivisen päätöksenteon lopputuloksia eli poliittiset päätökset ovat sitä parempia mitä enemmän eri näkemyksiä ja vaihtoehtoja on esitetty, ja mitä täydellisemmin näistä vaihtoehdoista on esitetty argumentteja puolesta ja vastaan. Toisen tradition mukaan taas sananvapaus demokratiassa eli kansalaisten mahdollisuus lausua mielipiteensä käsiteltävänä olevasta asiasta on tärkeää seurauksista riippumatta. Sananvapauden oikeutusperusta on siis muodollinen, ja sananvapaus ymmärretään kansalaisten poliittisen autonomisuuden ilmentymänä olemalla demokraattisen hallintomallin välttämätön edellytys.

Filosofiassa on usein tapana, että kirjoittajan on valittava mihin koulukuntaan hän itsensä asemoi kunkin käsiteltävän asian kohdalla. Tutkielmassani esitän, että nämä kaksi traditiota eivät ole toisensa poissulkevia näkökulmia, vaan ne ovat molemmat tärkeitä aspekteja määritettäessä sananvapauden roolia ja merkitystä demokraattisessa hallintomallissa. Tarkastelen ensiksi instrumentaalisia oikeutusperusteita sananvapaudelle. Tämän jälkeen käsittelen sananvapauden

⁶⁷ Voltaire, oikealta nimeltään François-Marie Arouet (1694–1778) oli ranskalainen kirjailija ja valitusfilosofi, joka oli aikanaan kiivas sanan- ja uskonnonvapauden kannattaja.

⁶⁸ Evelyn Beatrice Hall (1868 – 1956) oli englantilainen kirjailija, joka kirjoitti salanimellä Stephen G. Tallentyre. Hän on kirjoittanut muun muassa Voltairen elämäkerran.

muodollisia oikeutusperusteita luvussa 3.2.

3.1. Sananvapaus parempien päätösten ja paremman yhteiskunnan takeena

Yksilökeskeisen poliittisen filosofiansa keskiössä juuri yksilön kehitys on keskeinen tekijä Millille hyvässä, edistykseen tähtäävässä hallinnossa.⁶⁹ Kansalaisten kehittyminen harkitseviksi ja viisaiksi, saa yksilöt tavoittelemaan yhteiskunnalle parasta vaihtoehtoa. Näin saavutetaan tilanne, jossa erinomaiset yksilöt hallitsevat hyveellisen ja valistuneen julkisen mielipiteen ilmapiirissä.⁷⁰ Kansalaisten henkistä kehitystä tuetaan Millin mukaan parhaiten hallintomallilla, jossa kansalaiset pääsevät osallistumaan poliittiseen päätöksentekoon.⁷¹ Osallistuminen on tärkeää juuri ihmisten kehityksen kannalta ja harkittujen päätösten saavuttamiseksi, eikä siis ensisijaisesti sen vuoksi, että päätöksenteko vastaisi mahdollisimman läheisesti kansan tahtoa.⁷²

Huolimatta juuristaan syvällä liberalismissa ja utilitarismissa, kaikki halumme eivät ole Millin mukaan samanarvoisia⁷³, ja me voimme olla väärässä halujemme suhteen.⁷⁴ Tämä pätee niin suhteessa yksilöön kuin yhteiskuntaan; myös laajaa suosiota nauttiva julkinen mielipide voi olla väärä. Erotuksena nykyisestä sananvapauskeskustelusta, jossa sananvapauden rajoittavan elementin nähdään kumpuavan pääosin valtion piiristä, painotti Mill myös epäformaalin julkisen mielipiteen tyrannisoivia ja kehitystä jarruttavia vaikutuksia. Millin ratkaisu ei kuitenkaan ollut lähteä etsimään perimmäistä totuutta oikeasta ja väärästä joko jumalasta, luovuttamattomista oikeuksista tai muuttumattomista ideoista. Ratkaisu kohti parempia päätöksiä ja parempaa yhteiskuntaa piilee siinä, että ihmiskunnan tulee saada vapaasti laajentua lukemattomilla ja keskenään ristiriitaisilla tavoilla. Sananvapaus⁷⁵ näyttelee tässä kehitysprosessissa tärkeää roolia pääosin kahdesta syystä.

69 1800-luvun poliittisessa filosofiassa hyvälle hallinnolle esitettiin kahta kriteeriä: edistys ja järjestys. Mill itse katsoi järjestyksen kuuluvan edistyksen alaan, jolloin edistys oli hallinnon tärkein elementti. (Mill 1954, 186—190.)

70 Mill 1954, 193.

71 Mill 1954, 207.

72 Mill 1954, 207—218. Mill jopa esitti, että varakkaammilla ihmisillä tulee olla suurempi painoarvo poliittisessa päätöksenteossa, koska he myös osallistuvat isommalla panoksella yhteiskunnan rakentamiseen ja pyörittämiseen.

73 Tähän liittyy kuuluisa sitaatti siitä, että “[on] parempi olla tyytymätön ihminen kuin tyytyväinen sika, ja on parempi olla tyytymätön Sokrates kuin tyytyväinen typerys (Mill 2000, 21).”

74 Millin filosofiaa ja paikoin siinä esiintyviä ristiriitaisuuksia on selitetty usein hänen henkilökohtaisen elämän tapahtumilla. Utilitarismin vaikean aseman Millin filosofiassa selitetään johtuvan ristiriidasta hänen oman filosofiansa kehitysprosessin ja hänen isänsä John Millin sekä John Stuart Millin opettajan James Benthamin filosofioiden välillä. (Lindsay 1962, viii–ix.)

75 Mill erottaa toisistaan mielipiteen vapauden ja ilmaisuvapauden, mutta toteaa samalla, että oikeus ilmaista mielipiteitään on yhtä tärkeä kuin mielipiteenvapaus ja käytännössä siitä erottamaton vapaus (Mill 1954a, 75). Tutkielmassani näihin molempiin vapauksiin vitataan termillä sananvapaus (freedom of speech), vaikka Mill ei itse tätä termiä käyttänytkään.

Ensinnäkin epäsuosittu mielipide saattaa olla totta⁷⁶. Seka-avioliitot olivat pitkään laittomia esimerkiksi Yhdysvalloissa ja yleinen mielipide tuki “rotujen” segregatiota ympäri maailmaa. Seksuaalivähemmistöjen osalta samantyyppinen leimaaminen ja vaino jatkuu edelleen useissa osissa maailmaa. Koska ihmiset ovat erehtyväisiä, meillä ei voi olla valtaa päättää toisten ihmisten osalta, miten heidän tulisi elää elämäänsä. Valitettavan usein ihmiset ovat niin varmoja omista käsityksistään, etteivät he puolustamismaniassaan edes vaivaudu kuuntelemaan eriäviä mielipiteitä. Sananvapaus joutuu vaaraan siinä huumassa, jossa itseä aletaan pitää erehtymättömänä. Vahvakaan käsitys omasta mielipiteestä ei oikeuta hiljentämään ristiriitaisia ideoita, jotka kaiken lisäksi voivat olla tosia. Itse asiassa ainoa tapa testata ja varmistua omista vahvoista mielipiteistä ja käsityksistä on keskustella asiasta ja kuunnella eriäviä mielipiteitä.⁷⁷

Edellä sanotun perusteella voidaankin väittää, että milliläinen sananvapauskäsitys ei pelkästään salli mahdollisimman monien mielipiteiden esittämistä, vaan suorastaan vaatii, että luodaan sellainen ilmapiiri, jossa kannustetaan eriävien mielipiteiden esittämiseen. Vastaväitteiden ja omien mielipiteiden asettaminen kritiikin alle on ainoa tapa varmistua omien mielipiteiden ja käsitysten paikkansapitävyydestä. Tämän vuoksi sananvapauden rajat tulisi asettaa sillä tavalla sallivasti, että kansalaisilla olisi parhaat mahdollisuudet testata argumenttejaan.⁷⁸ Tämä on yhteydessä Millin toiseen pääargumenttiin sananvapauden puolesta. Mill katsoo, että siinäkin tapauksessa, että epäsuosittu ja omien käsitysten vastainen mielipide paljastuu lopulta vääräksi, sen kumoaminen argumentoimalla parantaa kansalaisten omien mielipiteidensä ja niiden perusteiden ymmärtämistä.⁷⁹

Jos laajasti tunnustettua julkista mielipidettä ei jatkuvasti kyseenalaisteta, siitä voi tulla Millin sanoin kuollut opinkappale (dead dogma)⁸⁰. Millin mukaan liian usein ihmisillä on mielipiteitä, joita kannatetaan ilman mitään tietoa mielipidettä puoltavista argumenteista. Tällöin ihmiset eivät pysty puolustamaan mielipiteitään edes alkeellisimpia hyökkäyksiä vastaan.⁸¹ Ainostaan sananvapaus takaa sen, että opimme tuntemaan myös vastapuolen argumentit ja opimme

76 Mill näyttää ajattelevan, että on olemassa moraalisia totuuksia. Tämä sopii huonosti yhteen käsityksemme arvopluralista maailmasta, mutta ei kuitenkaan muodosta ylitsepääsemätöntä ongelmaa habermasilaiselle etiikan konsensus-teorialle, sillä deliberatiivisissa menettelyissä voidaan löytää moraalisia ”totuuksia” tai ainakin päästä yhteisymmärrykseen tavasta, joilla yhteiskunnassa on lupa toimia.

77 Mill 1954a, 79–80.

78 Mill kannatti vaalijulkisuutta. Millin käsityksen mukaan vaalijulkisuus pakottaa kansalaiset perustelemaan äänestysvalintansa, ja samalla vaalijulkisuus ehkäisee tehokkaasti sellaista äänestämistä, jossa kansalainen ajaa puhtaasi omaa etuaan (Mill 1954, 300–302).

79 Mill 1954a, 95.

80 *Ibid.*

81 *Ibid.*

puolustamaan omaa mielipidettämme näitä hyökkäyksiä vastaan.⁸² Tästä näkökulmasta voidaan esittää, että vihapuheen rajoittaminen toimii vastoin molempia yllä esiteltyjä Millin sananvapautta oikeuttavia perusteita, ja voi johtaa tilanteeseen, jossa esimerkiksi rasistista propagandaa vastustava energia kuihtuu ja tylsistyy.

Laajankin sananvapauden kannattaja tuskin kieltää, ettei rajoittamattomassa sananvapaudessa olisi omia negatiivisia seurannaisvaikutuksia. Laajalti hyväksytyyn käsitykseen mukaan vihapuhe aiheuttaa sellaisia negatiivisia seurannaisvaikutuksia, että ne oikeuttavat rajoittamaan vihapuhetta jopa rikosoikeuden keinoin. Kuten johdannossa on todettu, vihapuheelle ei löydy täysin yhteneväistä määritelmää, mutta yleensä vihapuhemääritelmässä korostuu samat teemat kuin laajasti käytetyssä Euroopan neuvoston ministerikomitean suosituksessa: Vihapuhe on sellaista ilmaisua, jolla levitetään, yllytetään, edistetään tai oikeutetaan rotuvihaa, muukalaisvihaa, antisemitismia tai muunlaista vihaa, joka perustuu suvaitsemattomuuteen mukaan lukien suvaitsemattomuus, jota ilmaistaan vihamielisenä kansallismielisyytenä ja etnosentrisyytenä, syrjintänä ja vihamielisyytenä vähemmistöjä, maahanmuuttajia ja maahanmuuttajataustaisia vastaan.⁸³

Yksinkertaisimmillaan konsekventialistinen argumentti vihapuheen rajoittamiseksi lähtee siitä, että loukkaava puhe aiheuttaa asianomaisille harmia tai jopa psyykkisiä traumoja.⁸⁴ Vihapuheen rajoituksia perustellaan myös muilla negatiivisilla seurannaisvaikutuksilla, kuten esimerkiksi sillä, että vihapuhe sysää kohteensa itseinhon kokemuksiin. Tämän lisäksi vihapuheen väitetään johtavan syrjinnän lisääntymiseen sekä rasistisen motiivin omaavien rikosten määrän kasvuun.⁸⁵ Vihapuheen rajoittaminen on perusteltua myös siksi, että sen katsotaan normalisoivan rasistista ja syrjiviä asenteita.⁸⁶ Yksi perustelu vihapuheen rajoittamiselle on, että sen rajoittaminen lähettää symbolisen viestin potentiaalisille loukkaajille siitä, mikä on hyväksyttävää kielenkäyttöä, kun taas

⁸² Mill 1954a, 96–97.

⁸³ Sisäministeriö 2019, 15 alaviitteineen.

⁸⁴ Sorial 2015, 306; Weinstein 1999, 128–129. On kuitenkin syytä huomata, että on olemassa myös vihatonta puhetta, esimerkiksi tutkimustieto, joka saattaa loukata tai aiheuttaa psyykkisiä traumoja henkilölle johtuen esimerkiksi tietyn kansanryhmän jäsenyydestä ja sen korostuneesta edustuksesta tietyn rikollisuuden kohdalla, ks. esim. Post 2009, 135.

⁸⁵ Weinstein 1999, 128–135. Sisäministeriön mukaan viharikollisuudessa, josta suurin osa oli rasistisesti motivoitunutta, oli hieman nousua vuonna 2017 verrattuna 2016 vuoden lukuihin, mutta se ei silti yltänyt vuoden 2015 lukuihin, jolloin Suomeen saapui suuri määrä turvapaikanhakijoita (Sisäministeriön kotisivut, <https://intermin.fi/poliisiasiat/viharikollisuus> viitattu 28.8.2019). Tutkielmassani ei ole tarkoitus esittää kattavaa arviota viharikollisuuden kasvun syistä, mutta kuten poliisiammattikorkeakoulun viharikollisuusraportissa todetaan, viharikollisuuden määrä on kasvanut käsi kädessä ulkomaalaisten määrän ja osuuden kanssa (Poliisiammattikorkeakoulu 2018). Kyseisessä raportissa todetaan esimerkiksi sivulla s. 13, että vaikka etniseen tai kansalliseen taustaan perustuneiden viharikosten osuus on selvästi merkittävin kaikista viharikoksista, etniseen tai kansalliseen taustaan perustuneiden viharikosten osuus kaikista viharikoksista oli vuonna 2017 pienempi kuin koskaan aiemmin.

⁸⁶ Sisäministeriö 2019, 14; 20; 39.

rajoittamaton vihapuhe lisää edelleen vihapuheen ja rasismien määrää yhteiskunnissa.⁸⁷

Tässä tutkielmassa ei ole mahdollisuutta tutkia tarkemmin yllä esitettyjä empiirisiä väitteitä vihapuheen negatiivisista sivuvaikutuksista.⁸⁸ On kuitenkin syytä huomioida kaksi asiaa: Ensinnäkin vihapuherajoituksia vaativien äänenpainojen taustalla vaikuttaa usein perustavampi ajatus, jonka mukaan muodollisesta tasa-arvosta huolimatta, mielipiteen- ja sananvapaus ei toteudu edes moderneissa liberaalidemokraattisissa yhteiskunnissa tasapuolisesti. Johtuen muun muassa kansalaisten ja kansanryhmien tosiasiallisista eroista suhteessa kielelliseen valmiuteen, koulutukseen ja/tai sosioekonomiseen asemaan, etenkin tietyt vähemmistöryhmät ovat heikommassa asemassa valtaväestöön verrattuna. Toisekseen on syytä huomata, että vihapuheen vaikutuksista tai keinoista puhuttaessa ei yleensä tehdä eroa siinä suhteessa, suhtautuuko vihapuhe kansanryhmään vai yksityisiin henkilöihin.

Olettaen, että vihapuhe aiheuttaa yllä kuvattuja negatiivisia seurannaisvaikutuksia, on pohdittava vielä erikseen, onko vihapuheen rajoittaminen esimerkiksi rikosoikeuden keinoin tehokas väline tuon tavoitteen saavuttamiseksi. Tämän kysymyksen merkitys korostuu edelleen, jos vihapuheen perustavat syyt lepäävät muodollisten sekä tosiasiallisten kykyjen ja valmiuksien epäsuhdassa, kuten yllä on esitetty. Vielä rikosoikeuden soveltuvuuttakin perustavampi kysymys on, voidaanko vihapuhetta rajoittaa negatiivisten seurannaisvaikutusten torjumiseksi niin, että samalla ei loukata demokratian perusarvoja. Tämän luvun viimeisessä alaluvussa esitän, että kysymyksen haastavuus riippuu hyvin pitkälti siitä, käsitelläänkö vihapuhetta yhtenä kokonaisuutena, vai tehdäänkö vihapuheen kohdalla erotteluja kohteidensa perusteella.

Ennen kuin menemme näihin teemoihin, on tuotava myös esille myös sellaisia näkökulmia, joissa sananvapauden rajoittamiseen suhtaudutaan penseästi. Yhdysvaltalainen oikeustieteen professori *C. Edwin Baker* muistuttaa, että äärimmäisten mielipiteiden esittäminen, olivatpa ne kuinka kamalia tahansa, ei tarkoita sitä, että niihin tulisi suhtautua neutraalisti tai suvaita. Bakerin mukaan aktiivisimmat ja tehokkaimmat keinot vastustaa rasisia mielipiteitä kumpuavat sosiaalisista

⁸⁷ *Stefancic – Delgado* 1993, 746–747.

⁸⁸ James Weinstein käy läpi joitakin empiirisiä tutkimuksia vihapuheen ja pornografisen materiaalin vaikutuksista viha- ja seksuaalirikollisuuden kasvuun, mutta toteaa, ettei selkeää yhteyttä ole löydettävissä. Amerikkalaisissa yhteiskunnissa esiintyvän vihapuheen osalta Weinstein nostaa esille myös sen, että esimerkiksi suuri osa ryhmästereotypiamateriaalista voidaan katsoa olevan peräisin yhtäläillä kotikasvatuksesta ja/tai populaarikulttuurin saralta kuin varsinaisesti vihapuhemateriaaliksi luokiteltavasta aineistosta. (*Weinstein* 1999, 133–139). *Stefancic* ja *Delgado* (1993) uskaltavat tehdä laajojen empiiristen maaraporttien pohjalta johtopäätöksen, että osa vihapuheen rajoittamiskeinoista ovat toimineet osissa kyseisiä valtioita. Toisaalta he suhtautuvat varauksella jokaisessa yhteiskunnassa toimivaan välineeseen sekä universaaliin vihapuheen ja sananvapauden balanssin määrittämiseen (*Stefancic – Delgado* 1993, 749–750).

käytännöistä, jotka eivät suvaitse rasistista propagandaa.⁸⁹ Vihapuheerajoitukset, joilla estetään tietyn tyyppisten mielipiteiden ilmaiseminen, voivat jopa toimia tarkoitustaan vastaan korvaamalla sanktioiden pelolla kansalaisyhteiskunnassa käytävän keskustelun aiheesta. Samalla sananvapauden tukahduttaminen antaa rasisteille mahdollisuuden marttyyriuteen⁹⁰, ja kuluttaa energiaa siltä kansanryhmältä, joka arvostaa mielipiteen vapautta sen rajoittamisen sijaan.⁹¹

Vihapuheen kriminalisointi voi johtaa myös rasististen mielipiteiden painumiseen maan alle pois julkisesta sfääristä, jolloin sen laajuus, sijainti jne. hämärtyvät.⁹² Fundamentaalisuus pääsee kukoistamaan omilla suljetuilla hommafoorumeilla, joista kriittiset äänet loistavat poissaolollaan.⁹³ Vihapuheen kriminalisointi voi lisäksi syventää oman elämänsä immosenollien mielipiteiden tukahduttamisen tunnetta, jolloin maahanmuuttokriittisiä tai rasistisia mielipiteitä omaavat henkilöt asemoivat itsensä oikeuden ulkopuolelle. Oikeusjärjestelmän koetaan suojaavan juuri niitä maahantunkeutujia, joihin maahanmuuttokriitikko kohdistaa kritiikkinsä. Tämä oikeudettomuuden tunne voi ajaa äärimmäisiin, jopa laittomiin keinoihin omien mielipiteiden ajamiseksi.⁹⁴ Vaikka laittomiin keinoihin ei tartuttaisikaan, voi sananvapauden rajoittaminen vaikuttaa rapauttavasti hallinnon legitiimisyyden kokemukseen, kärjistää mielipiteitä, ja ajaa marginaaleja yhä suljetumpaan piiriin.

Bakerin mukaan minkä tahansa mielipiteen esittämisen kieltäminen vähentää sitä suuren yleisön demokraattiskulttuurista itseymmärrystä (self-understanding), jonka mukaan konfliktit tulee ratkaista puhumalla, eikä esimerkiksi väkivaltaisilla keinoilla. Demokraattisen hallintomallin ei ole tarkoitus eliminoida konflikteja, vaan tuoda konfliktit väkivallan alueelta politiikan alueelle. Vihapuheen kieltäminen ohjaa myös energiaa pois rasismin todellisista syistä. Esimerkiksi syrjäytyminen ja materiaallinen köyhyys ovat tekijöitä, jotka ajavat ihmisiä ääriliikkeisiin. Tämän vuoksi tulisi ennemmin käyttää energiaa niiden materiaalistien olosuhteiden tunnistamiseen ja

89 Baker tarkoittaa tässä yhteydessä esimerkiksi sitä, että valta- ja auktoriteettiasemassa olevat henkilöt yleensä menettävät ja heidän pitäisikin menettää vaikutusvaltansa tai positionsa vaikkapa julkisten tai paljastettujen rasististen näkemystensä vuoksi (Baker 2010, 150). Voi olla, että Bakerin arvio rasismia vastustavien sosiaalisten käytäntöjen voimasta olisi pessimistisempi, jos asiaa arvioitaisiin Trumpin valtakauden näkökulmasta.

90 Tämä ”kohta ei saa sanoa enää mitään” mantra on hyvin yleistä maahanmuuttokritiikkiä esittävien ryhmittymien kohdalla.

91 Baker 2010, 150–151.

92 Stefancic ja Delgado toteavat artikkelissaan, että tälle väitteelle ei löydy empiiristä tukea muuta kuin muutamien maiden kohdalla (Stefancic – Delgado 1993, 741).

93 Ks. Ylen artikkeli nettivihaa työssään kohdanneesta toimittajasta ja jutun sovittelusta sovitteluviranomaisessa 30.5.2019.

94 Baker 2010, 152. Tällaisesta kehityksestä on nähtävissä merkkejä esimerkiksi Pohjoismaisen Vastarintaliikkeen ja erilaisten katupartioiden kohdalla.

muuttamiseen, jotka heijastavat, kasvattavat ja pitävät yllä rasistisista vihaa.⁹⁵ Taustalla on ajatus, että sekä rasistit että rasismin kohteet ovat heikoimmilla sosioekonomisilla valmiuksilla varustettuja vähemmistöryhmiä yhteiskunnassa.

Konsekventialistisissa argumenteissa on lopulta pitkälti kyse empiriasta ja tämän tutkielman puitteissa ei ole mahdollista mennä syvälle näillä perusteilla sananvapauden rajoituksia vastustaviin argumentteihin tämän syvemmin. Empirian lisäksi sananvapaudessa ja vihapuheessa on kyse myös ihmiskuvasta. Bakeria vapaasti lainaten kyse on siitä, että vaillinaisen tiedon valossa meidän pitää valita tuottaako mielipiteiden rajoittaminen vai vapaus lopulta paremman yhteiskunnan. Vapaus on valintamme, jos katsomme ihmisten olevan pohjimmiltaan hyviä ja arvokkaita. Juuri tästä syystähän me ihmiset ansaitsemme tulla huomioiduksi älyllisissä ja moraalisisissa pohdinnoissa. Ymmärtäen sen, että voimme valita väärin, emmekö ottaisi riskin ja valitsisi sen vaihtoehdon, joka oikeuttaa huolen ihmiskunnan tulevaisuudesta. Vain tässä tapauksessa oikeassa olemisella on ylipäänsä väliä. Ja koska lopputulos ei ole kiveen hakattu, voi olla, että vapauden valitseminen on itsensä toteuttava ennustus.⁹⁶

3.2. Ei demokratiaan ilman sananvapautta – ei vihapuhetta, ei demokratiaa?

Yhdysvaltalainen James Weinstein hahmottaa sananvapauden ja demokratian suhdetta niin, että riippumatta tarkemmin kannatetusta demokratiateoriasta, demokraattinen hallintomuoto edellyttää kahta komponenttia; kansansuvereniteettia eli sitä, että kansalla on viimekätinen valta vaihtaa hallitus sekä jokaisen oikeutta osallistua poliittiseen päätöksentekoon. Yhdessä nämä kaksi ulottuvuutta myös pitävät sisällään sen, mitä Weinstein kutsuu sananvapauden periaatteen ytimeksi. Sananvapaudessa ei ole kyse pelkästään oikeudesta lausua mielipiteensä jostain yksittäisestä poliittisen päätöksenteon kohteesta, vaan mahdollisuudesta sanoa mielipiteensä koko yhteiskunnan rakenteesta ja kulttuurista eli mahdollisuudesta osallistua *julkiseen diskurssiin*.⁹⁷

Samaan tapaan Baker näkee valtion legitimitietin riippuvan siitä, kuinka se kunnioittaa ihmisten

⁹⁵ Baker 2010, 152—153.

⁹⁶ *Given the lack of adequate evidence for any certainty about the guess whether suppression or freedom provides the best security, I think wisdom requires choice favour liberty. Liberty is the choice if people are fundamentally good and worthy of respect; suppression is the choice if the opposite holds factually. We are worthy of intellectual attention and concern only if the former is true. For this reason, recognizing that the guess may turn out to be wrong, I would rather have hazarded the guess that justifies a concern with the circumstances and future of humanity. Only then would being right in the guess matter. Moreover, I suspect, given that the answer is not writ in stone, that guess can be a self-fulfilling prophesy. If so, it is clear which prophesy should be favoured.* (Baker 2010, 157).

⁹⁷ Weinstein 2010, 25—29.

tasa-arvoa ja autonomisuutta. Baker edustaa hyvin äärimmäistä sananvapausajattelua ja katsoo, että autonomisuuden kunnioittaminen (puhtaasti muodollisena vaatimuksena) edellyttää sitä, että hallinto antaa kansalaisten ilmaista vapaasti omia arvojaan riippumatta niiden arvojen tarkemmasta sisällöstä, ja riippumatta siitä, kuinka tämä puhe saattaa loukata toisia kansalaisia tai vaikeuttaa hallinnon tavoitteita. Tämä muodollinen vaatimus ei estä kenenkään toisen mahdollisuutta ilmaista vapaasti omia arvojaan. Vaikka rasistinen puhe loukkaisi toisen ihmisen ja kansanryhmän tunteita, se ei loukkaa näiden ihmisten mahdollisuutta itseilmaisuun eli toisten kansalaisten autonomisuutta.⁹⁸ Molemmat yllä esitetyt käsitykset sananvapauden ja demokratian suhteesta eivät ole ensi kädeltä tarkasteltuna ristiriidassa deliberatiivisen demokratiateorian kanssa.

Demokratian deliberatiivisessa (tai diskursiivisessa) mallissa demokratiassa on kyse mielipiteiden ja kannottojen esittämisestä kansalaisyhteiskunnassa, joiden avulla on tarkoitus päästä keskustelun kautta yksimielisyyteen kollektiivisen päätöksenteon kohteesta. Näin mielipiteet alistetaan samalla julkiselle kritiikille. Jos yksimielisyys ei ole saavutettavissa, deliberatiivisesti virittyneet teoriat katsovat, että omien intressien vastaisetkin päätökset on helpompi hyväksyä, jos ja kun jokainen kollektiivisen päätöksenteon kohde on saanut äänensä kuuluviin päätöksentekoprosessissa, eikä ketään ole suljettu näiden keskustelujen ulkopuolelle. Poliittinen järjestelmä koetaan legitimiiksi siitäkin huolimatta, että se ei aina tuota oman mielipiteen mukaisia kollektiivisiä päätöksiä. Aktiivinen osallistuminen ja osallistaminen mahdollistaa omien mielipiteiden reflektoinnin, edesauttaa toisen ja toiseuden kokemuksia sekä luo ilmapiiriä, jossa empatia kanssaeläjiä kohtaan pystyy kasvamaan.

Deliberatiivisesta kontekstista näyttää selvältä, että tiettyjen kansalaisten osallistumisen rajoittaminen ja sulkeminen kollektiivisten päätöksentekomenettelyiden ulkopuolelle heidän mielipiteidensä vuoksi loukkaa teorian perustavanlaatuisia periaatteita. Tästä seuraa, että deliberatiivisissa demokratioissa sananvapauden piiri on lähtökohtaisesti määriteltävä mahdollisimman laajaksi, ja että deliberatiivisesti virittäytynyt demokratiateoria suhtautuu vähintäänkin varauksellisesti vihapuhesääntelyyn. Mutta onko niin, että jokainen sananvapauden nimissä tehty rajoitus, on loukkaus demokratiaa kohtaan? Yleinen vastaväite tälle on, että esimerkiksi rasistiset mielipiteet, joiden mukaan tietyt etniset tyhmät ovat alempiarvoisia ja kykenemättömiä päättämään edes omista asioistaan, loukkaavat itse demokraattisia periaatteita ja eivät näin ollen ansaitse sananvapauden suojaa.

⁹⁸ Baker 2010, 142. tähän olisi varmaan aiheellista esittää jotakin kritiikkiä, koska kyllähän tässä helposti mennään sille distorted communication alueelle, josta Sorial kirjoittaa.

Jos pitäydytään habermasilaisittain ymmärretyssä demokratiakäsityksessä, voidaan tämä kritiikki rajoittamatonta sananvapautta kohtaan pukea sanoiksi seuraavalla tavalla: Habermasille kielen ja keskustelun tehtävänä on päästä aitoon yhteisymmärrykseen vastakohtana sellaisille kielenkäytöille, joilla kanssakeskustelijoita pyritään vaientamaan uhkailemalla ja pelottelemalla. Niinpä sellainen puhe, jossa vain huudellaan rasistisia stereotyyppiä, ei pyri vetoamaan laajaan kansanosaan ja osallistumaan julkiseen diskurssiin sillä tavalla, että sen tavoitteena olisi yhteisymmärrys käsiteltävänä olevasta asiasta. Tällaisella rasistisella huutelulla ei tähdätä edes oman kannattajakunnan uskonvahvistamiseen, vaan huutelun ainoa tarkoitus on potkia verbaalisesti esimerkiksi tiettyä etnistä ryhmää tai muuta kansanosaa.⁹⁹

Kun asia esitetään näin, on vaikeaa yrittää puolustaa näkemystä, että vähemmistöryhmien verbaalinen potkiminen on kannatettavaa, tapahtuipa tämä sitten demokratian nimissä tai ei. Siitä huolimatta tiettyjen mielipiteiden sulkeminen poliittisen keskustelun ulkopuolelle on vakava tunkeutuminen demokratian ytimeen. Dryzek kritisoi Rawlsia, mutta myös Habermasia siitä, että nämä kirjoittajat eivät ymmärrä poliittisen päätöksenteon prosessia ja osallistumista riittävän laajasti.¹⁰⁰ Taustalla on ajatus, että poliittinen osallistuminen ei voi olla vain tiukan rationaalista ja kylmän asiallista keskustelua, vaan julkisessa sfäärissä tapahtuvassa keskustelussa pitää sallia myös tunteen kuohunnat, ylilyönnit ja myös äärimielipiteiden huutelu, puolin ja toisin. Tämä johtuu siitä, että julkiseen diskurssiin osallistuvat ihmiset ovat erilaisia, ja heillä on erilaisia kommunikointitapoja.

Englantilainen Maleiha Malik esittää artikkelissaan, että vihapuheen kriminalisointi ei välttämättä suojele tehokkaasti vähemmistöjä vihapuheelta, vaan pikemminkin estää valtaeliitin näkökulmasta epäsuosittujen näkemysten esittämistä julkisessa diskurssissa. Yhtäältä vihapuheen kriminalisointi anastaa vihapuheen kohteilta mahdollisuuden puolustaa itseään, määrittää ongelmaa ja käyttää omaa sananvapauttaan julkisessa diskurssissa. Samalla vihapuheekriminalisoinnit sulkevat osan mielipiteistä keskustelun ulkopuolelle ”hulluina ja epärationaalina”. Malikin ehdotus on, että olisi kehiteltävä keinoja, joilla vähemmistöt (so. vihapuheen potentiaaliset kohteet) saavat moraalisen äänensä kuuluville, mutta samalla mietittävä sitä, miten liberaalidemokratiat voivat ryhtyä ja parantamaan keskustelua ääri liikkeiden kanssa. Malik tarjoaa lääkkeeksi enemmän keskustelua ja

⁹⁹ Wright 2000, 1008–1009; 1011–1012. Ks. myös Sarah Sorialin (2005) artikkeli, joka tulkitsee Habermasin hylkäämää vääristyneen keskustelun (distorted communication) käsitettä niin, että myös ilmiänsuhtaan rationaalinen ja sivistynyt keskustelu, kuten kriittiset ja pseudotieteelliset holokaustitutkimukset, voitaisiin ja tulisi ulottaa kiihottamisrikosnimikkeen alle (Sorial 2005, 311–321).

¹⁰⁰ Dryzek 2000 passim. Ks. myös Malik, joka kritisoi nimenomaan rawlsilaista politiikan teoriaa ja public reason -käsitettä, jotka yhdessä tulkitsevat äärimielipiteet helposti irratiionaalisiksi, järjettömiksi ja hulluiksi (Malik 2010,)

osallistamista – enemmän deliberatiivista demokratiaa.¹⁰¹

Ratkaisu vihapuhesääntelyn tarpeeseen ja laajuuteen piilee mahdollisuuksissa osallistua poliittiseen päätöksentekoon sekä keskustelun ja näkemysten moninaisuudessa. Rankkakin ryhmiin kohdistuva kritiikki, solvaaminen tai panettelu tuskin pystyy hiljentämään kokonaista ryhmää Suomessa tai muissa liberaalidemokraattisissa länsimaissa. Miksi siis nostaa hyvin marginaalista rasistista huutelua valokeilaan ja antaa sille sitä näkyvyyttä, jota kyseisellä huutelulla hyvin todennäköisesti on tavoiteltukin? Vihapuhesäätelyä voidaan käyttää juuri tällä tavalla tarkoitustaan vastaan saamalla äärimielipiteille katteetonta näkyvyyttä verrattuna siihen vaihtoehtoon, että rasistinen huutelu sivuutetaan olankohautuksella. Oman käsitykseni mukaan nykyisten populististen puolueiden suosion kasvua selittää osaltaan se, että puolueiden rasistisiiven on tullut suitsia kielenkäyttöään, ja tehdä siitä salonkikelpoista. Jos nämä henkilöt eivät olisi pitäneet kiinni poliittisesta korrektiudesta, puolueiden kannatus ei olisi koskaan kivunnut nykyiselle tasolle.¹⁰²

Ennen kuin uppoudumme syvemmälle siihen, miten tunnistetaan ne vihapuheen tilanteet, joissa sananvapauden rajoittaminen on perusteltua demokratian näkökulmasta, palauttakaamme mieleen vielä Millin huomion siitä, että sananvapaudessa on kyse myös vapaudesta julkisen mielipiteen tyrannialta. Julkisessa keskustelussa vihapuheella viitataan yleensä sekä yksityisiin viesteihin että julkisessa diskurssissa esitettyihin kannanottoihin. Vihapuhe kattaa suuren joukon mielipiteenilmaisuja, joista osa mahdollisesti uhkaa demokratian toteutumista, mutta joista valtaosa on yhdentekeviä tai jopa tärkeitä mielipiteen ilmaisuja loukkaavasta sisällöstä huolimatta. Vaarana on, että julkisen mielipiteen tyrannia luo dryzekiläisen vihapuhediskurssin, joka estää deliberatiivisten käytäntöjen toteutumisen ja loukkaa näin demokratian perusperiaatteita.

Yksi julkisen mielipiteen tyranniaa kärjistävä tekijä on se, mitä yhdysvaltalainen oikeustieteilijä Cass Sunstein kutsuu hyper-polarisaatioksi. Hyper-polarisaatiossa on kyse siitä, että esimerkiksi tiettyyn poliittiseen liikkeeseen itsensä asemoivien ryhmänsisäinen keskustelu saa kaikkien osallistujien mielipiteet kärjistymään siitä, mitä ne olivat ennen tätä ryhmiytymistä. Tällä on yhteyksiä identtiteettipolitiikkaan eli osallisuus ryhmän jäsenyydestä vaikuttaa siihen, miten ryhmän jäsenet mieltävät itsensä ja miten heidän tulee ajatella asiasta. Sunstein esittää, että tämä polarisoi ihmiset äärimmäisyyksiin (hyper-polarisaatio) ja ei vaikeuta pelkästään konsensuksen saavuttamista, mutta myös mahdollisuuksia keskustella toisten ryhmien kanssa. Joukkoälyn (wisdom of the crowd) luulo ajaa ryhmän ihmiset vakuuttuneiksi omasta kannastaan, vaikka kyse

¹⁰¹ Malik 2010, 100–107.

¹⁰² Ks. esimerkiksi Yle 3.10.2019; Yle 15.11.2019.

saattaa olla pikemminkin ryhmäajattelusta (groupthinking). Kun kahden tällaisen kannastaan vahvan ryhmän keskenään ristiriitaiset käsitykset kohtaavat, on hyvin vaikeaa löytää molempia osapuolia tyydyttävä ratkaisua.¹⁰³

Edellä sanotun perusteella ei ole täysin tuulesta temmattua väittää, että vihapuheen rajoittamista vaativa diskurssi saattaa ajaa kannattajiaan tilanteeseen, jossa mielipiteet kärjistyvät entisestään kriittisten äänenpainojen puuttuessa ja samanmielisiä kuunnellessa.¹⁰⁴ Samalla vaatimukset vihapuheen rajoittamisesta asemoivat rajoitusten vastustajat yhä syvemmälle omiin poteroihinsa ja julkisen keskustelun ulkopuolelle, jolloin nämä kaksi ryhmää ovat yhä kauempana toisistaan. Keskusteluhyteys pakenee kuuloetäisyyden ulkopuolelle ja julkinen diskurssi köyhtyy. Uusien avausten tekeminen vaikeutuu, koska persuksi leimautumisen pelko estää oman mielipiteen esittämistä. Tämä kaikki on valitettavaa varsinkin silloin, kun kahden eri ryhmän jäsenet eivät ole kaikista eri mieltä, vaan erimielisyys saattaa johtua osittain käsiteellisistä sekaannuksista, mutta diskurssit ja ryhmäajattelu pakottaa ihmiset vastustamaan toisten mielipiteitä periaatteesta. Sanotusta huolimatta tilanne on edelleen parempi verrattuna sellaiseen yhteiskuntaan, jossa kriittisiä puheenvuoroja (so. myös vihapuhetta), ei esiintyisi ollenkaan.

Yllä on kärjistetty sitä, mihin tilanne voi johtaa. Näin ei kuitenkaan tarvitse käydä. Filosofian tehtävänä tässä vihapuheprojektissa on selventää keskustelussa käytettäviä käsitteitä. Tähän mennessä tutkielmassani on täsmennetty sitä, mitä demokralialla tarkoitetaan, ja mikä on sananvapauden rooli demokraliassa. Seuraavaksi on mentävä vielä syvemmälle sananvapauden ja vihapuheen suhteeseen, ja hahmoteltava niitä tilanteita, joissa sananvapauden rajoittaminen on perusteltua. Tarkoituksena on kartoittaa ja täsmentää niitä tilanteita, joissa vihapuhe todella uhkaa demokraliaa.

¹⁰³ *Harris* 2017. Yksi esimerkki kärjistyneestä ja polarisoituneesta keskustelusta oli vasemmistoliiton kansanedustajan Markus Mustajärven esiintyminen Suomen Kansa Ensimmäisen -mielenosoituksessa. Sattumalta paikalle saapunut ja aikansa mielenosoitusta seurannut Mustajärvi oli pyytänyt mahdollisuutta sanoa muutaman sanan siitä, mitä itsenäisyys hänelle merkitsee. Hänen viestinsä sisällössä ei ollut sinänsä mitään yllättävää, vaan se oli pitkälti noudattanut vasemmistoliiton virallista linjaa. Mustajärven oman puolueen reaktiot olivat silti kaikkea muuta kuin säyseät. Puoluetovereiden paheksunnan lisäksi vasemmistoliiton puolueen puheenjohtaja Li Andersson ilmoitti, että Mustajärven harkintakyky on pettänyt pahemman kerran, ja osallistuminen Suomen Kansa Ensimmäisen -tilaisuuksiin spontaanistikaan ei ole hyväksyttyä, koska vasemmistoliitossa on ja tulee aina olemaan ehdoton nollatoleranssi rasismille sen kaikissa muodoissa, ks. tarkemmin esim. Uusi Suomi, 7.12.2018 (1); Uusi Suomi, 7.12.2018 (2). Ks. myös Iltalehti 7.12.2018. Olivatpa syyt Mustajärven kurinpalautukseen mitä tahansa, on mielestäni erikoista, että demokralia- ja sananvapaustaistelijoilta ei löytynyt ymmärrystä tai tukea tapaus Mustajärven suhteen.

¹⁰⁴ Tätä voisi kuvata niin, että poliittisesti aktiivinen ryhmittymä saattaa operoida omalla hommafoorumillaan ymmärtämättä tilannettaan.

3.3. Yksityinen ja julkinen puhe

Puhe sananvapaudesta on aina puhetta sananvapauden rajoista. Olisi naiivia olettaa, että deliberatiivisten menettelyiden avulla ja sitoutumalla kommunikatiivisen rationaalisuuden ideaalin, kysymykset sananvapauden rajoista julkisessa diskurssissa menettäisivät merkityksensä. Aina on löydettävissä esimerkkejä, joissa erittäin laajankin sananvapauden kannattajan on nostettava kädet pystyyn ja myönnettävä, että kuvatussa tilanteessa sananvapauden rajoittaminen on perusteltua jonkun henkilön oikeuksien tai ryhmän oikeuksien suojelemiseksi. Milliläisittäin ajateltuna tämä on myös hyvä asia; vain sananvapauden rajoja testaamalla löydetään oikea tasapaino sananvapauden ja sen rajoittamisen väliltä.

Millin mukaan sananvapautta rajoittaa vapauden periaate eli ihmiset ovat vapaita sanomaan ja tekemään niin kuin tahtovat, kunhan tuo toiminta ei loukkaa muita.¹⁰⁵ Vapauden periaatteen ongelmana on, että toimiakseen käytännön ohjenuorana sananvapauskysymyksissä, se tarvitsee joko sitoutumista utilitaristiseen näkemykseen moraalista ja monimutkaisia hyötykalkyylejä tai vapauden periaatteen tulkitsemista kategorisena periaatteena. Jälkimmäisessä tapauksessa sananvapauden ala typistyy niin pieneksi, ettei sillä voi olla niitä positiivisia vaikutuksia, joita esimerkiksi Mill kaavailee kansalaisten poliittiselle osallistumiselle. Uskallankin väittää, että Millin käsitykset sananvapauden roolista yhteiskunnassa ovat ansiokkaammat kuin menetelmät sananvapauden rajojen määrittämiseksi.

Mutta miten sitten sananvapauden rajat tulisi määrittää julkisessa diskurssissa suhteessa vihapuheeseen? Kukaan tuskin väittää, että kaikenlainen vihapuhe olisi automaattisesti uhka demokratialle. Jos ei, niin minkälainen puhe sitten on erityinen uhka demokratialle? Tyypillinen vastausyritys lähtee siitä, kuinka krouvia kielenkäyttö on, ja sisältyykö siihen esimerkiksi tiettyjä kielletyksi miellettyjä sanoja ja ilmauksia. Kyseisen näkemyksen mukaan esimerkiksi tietyn kansanryhmän uhkaaminen, solvaaminen tai panettelu on aina vihapuhetta. Lisäksi tällainen vihapuhe saattaa täyttää myös rikoksen tunnusmerkistön.¹⁰⁶ Deliberatiivisen demokratiateorian näkökulmasta tarkasteltuna sananvapauden ja vihapuheen suhteessa olennaisinta ei ole kuitenkaan se, loukkaako viesti yksilöä tai ryhmää. Sen sijaan keskeiseksi kriteeriksi sananvapauden rajoittamiselle nousee se, pyritäänkö puheella pelottelemaan ja sitä kautta hiljentämään tai lopettamaan keskustelu tietyistä aiheista.

¹⁰⁵ Ks. alaviite 2.

¹⁰⁶ Ks. tarkemmin luku 4. Kiihottaminen kansanryhmää vastaan.

On totta, että rasistinen älämölö, natsilippujen heiluttaminen tai holokaustin kieltäminen ovat deliberatiivisen demokratiateorian vinkkelistä tarkasteltuna kaukana ideaalin puhetilanteen rationaalisesta keskustelusta. Yllä kuvattu toiminta on usein yksipuolista loukkavaa käytöstä, joka saattaa samanmielisten kosiskelun ohella myös pyrkiä pelottelemaan kohteitaan. Äärimmäisissä muodoissaan tällainen toiminta voi olla jopa uhka demokratialle, jos tuo huutelu onnistuu hämmentämään tarpeeksi asiasta käytävää julkista keskustelua ja hiljentämään vastapuolen uhkailuilla. Deliberatiivisen demokratiateorian valossa tärkeimpänä sananvapauden rajoittamisen mittarina ei siis ole se, kuinka ”arvokkaista” mielipiteistä on kyse tai kuinka rationaalista keskustelu on, vaan se, pyritäänkö keskustelussa esitetyillä mielenilmaisuilla keskustelun hiljentämiseen ja lopettamiseen.

Väitän, että deliberatiivisesta näkökulmasta tarkasteltuna julkinen ja yleinen rasistinen somevuodatus ei uhkaa demokratiaa sillä tavoin, että kyseisten lausumien perusteella olisi automaattisesti oikeutettua ja välttämätöntä rajoittaa rasistin sananvapautta. Näin siitakin huolimatta, että joku saattaa loukkaantua rasistisesta sisällöstä.¹⁰⁷ Myöskään se seikka, että tällaisten rasististen ulostulojen anti on yleisen mielipiteen mukaan julkiselle keskustelulle rajallinen tai täysin merkityksetön, ei perustele sananvapauden rajoittamista. Edelleen pelkkä pelko rasistisen puheen normalisoitumisesta tai epäily viharikosten määrän kasvusta ovat huonoja perusteita rajoittaa sananvapautta rasistisen somevuodatuksen vuoksi. Rasistinen ulostulo, joka oikeuttaa rajoittamaan sananvapautta, edellyttää lisäksi myös toimintaa, jolla uhkaillaan taikka pelotellaan henkilöitä ja näin ollen välittömästi tai välillisesti rajoitetaan keskustelua.

Sitä vastoin keskustelun rajoittaminen eli sananvapauden puuttuminen on useissa tapauksissa uhka demokratialle, koska tällöin tosiasiallisesti suljetaan tiettyjä näkökulmia pois julkisesta sfääristä – siitakin huolimatta, että nuo mielipiteet ovat jopa suuren enemmistön mielestä epämiellyttäviä tai loukkaavia. On syytä kiinnittää huomio myös siihen, että vihapuheen rajoittamisen ja sallimisen suhde ei ole symmetrinen suhteessa demokratiaan, sillä jokainen vihapuheen rajoitus – oikeutettu tahi ei, on tosiasiallisesti sananvapauden rajoitus. Siksi sananvapauden rajoittamisen perustelujen ei tulisi nojata älyllisesti laiskojen perusteluiden päällä, kuten valitettavan usein on silloin, kun vihapuheen rajoittamista perustellaan demokratialla.

Mitä sitten ovat nämä julkisen puheen äärimmäiset muodot, jotka oikeuttavat sananvapauden

¹⁰⁷ Ks. esimerkiksi Post (2009), joka huomauttaa, että yhteisöissä on paljon sellaista puhetta, joka saattaa lisätä diskriminointia tai jopa aiheuttaa väkivallantekoja, ja joka ei kuitenkaan ole vihapuhetta. Post käyttää itse esimerkkinä tutkijaa, joka löytää tutkimustuloksistaan yhteyden esimerkiksi tietyn etnisen ryhmän ja rikollisuuden välillä (Post 2009, 135).

rajoittamiseen? Katson, että tähän kategoriaan kuuluu esimerkiksi sellaiset (kansan)ryhmiin kohdistuvat puheet, joissa kehoitetaan väkivaltaan ja puuttumaan tilanteeseen oman käden oikeudella. Myös sellaisia puheita, joilla uhkaillaan ja pelotellaan¹⁰⁸ tiettyä kansanryhmää, on oikeutettua rajoittaa sillä perusteella, että ne muodostavat uhan toimivalle demokratialle. Sen sijaan pelkkä islamofobisten, homo- ja transfobisten, misogynisten tai rassististen mielipiteiden ilmaisu ei muodosta välttämättä välitöntä uhkaa demokratialle.¹⁰⁹ Näin ollen niiden tulisi saada sananvapauden suojaa ainakaan demokratian suojelemisen perusteella. Tämä siitä huolimatta, että moni, tämän kirjoittaja mukaan lukien, toivoisi noiden mielipiteiden katoavan kannanottojen katuojaan. Demokratian näkökulmasta on epätoivottavaa, että valtamielipiteen tyrannit leimaavat keskustelunavauksen yllä mainituilla määritelmillään ja niitä tukevilla sananvapauden rajoituksilla niin, että ajatusten kirjo köyhtyy, eikä aiheesta pääse syntymään keskustelua.

On kuitenkin nostettava esille eräs vihapuheen tyyppi, joka on omiaan rajoittamaan julkista keskustelua ollen näin aito uhka demokratialle. Tämä vihapuhe ei kohdistu niinkään ihmisryhmiin, vaan yksityisiin kansalaisiin, jotka ovat esimerkiksi poliittisten näkemystensä, uskontonsa, seksuaalisen suuntautumisen tai etnisen taustansa johdosta valikoituneet vihapuheen kohteeksi. Tätä vihapuheen tyyppiä esiintyy eri muodoissa, mutta yhteistä sille on, että se tapahtuu netin välityksellä ja yleensä kasvottomana nettikiusaamisena.¹¹⁰ Näitä yksityisiin ihmisiin kohdistuvia uhkailuviestejä voidaan tehostaa lisäksi ilkeillä, jolloin uhkailu saa konkreettisemmän ja vahvemman vaikutuksen.¹¹¹

Toisin kuin julkiselle kansankiihottamiselle, tälle vihapuheelle on olemuksellista, että se pysyy usein tarkoituksella pois julkisesta sfääristä. Uhkaukset ja väkivaltafantasioinnit kohdennetaan vastaanottajalleen pääosin yksityisviestein tai niitä esitetään keskustelufoorumeilla. Nettikiusaamisen erityistyyppinä voidaan tosin mainita erikseen maalittaminen¹¹², joka toisin kuin kasvottomat uhkailuviestit voi tapahtua myös yksityisviestien sijasta julkisessa sfäärissä,

¹⁰⁸ Nämä voivat olla suoria uhkauksia tai esimerkiksi sellaisia väkivaltafantasointeja, jotka tosiasiaassa toimivat pelotteen tavoin.

¹⁰⁹ Vrt. esimerkiksi Sisäministeriö 2019, 19, jossa sitä vastoin esitetään, että tämänluonteiset teot (teolla tässä tarkoitetaan asiayhteyden perusteella vihapuhetta) uhkaavat oikeusvaltion periaatteita ja demokraattisten toimintaoikeuksien käyttöä.

¹¹⁰ Yksinkertaisimmillaan tämä nettikiusaaminen rinnastuu koulukiusaamiseen, josta puuttuu täysin poliittinen elementti, kuten esimerkiksi Ylen 3.5.2018 julkaistussa jutussa lukiolaisesta, joka oli vienyt kiusaamistapauksensa oikeuteen.

¹¹¹ Tästä esimerkkinä muun muassa kansanedustaja Laura Huhtasaaren kodin ikkunoiden rikkominen (ks. esimerkiksi Ylen uutinen asiasta 29.12.2017). Samanlaisesta ilkeistä ja sen uhasta kertoi myös toimittaja Sami Koivisto jutussa, joka koski nettikirjoittelusta johtuvaa sovittelua (YLE, 30.5.2019).

¹¹² Maalittamisella tarkoitetaan ihmisten usuttamista tietyn henkilön vaijantamiseen. Yksi tällaisen lokakampanjojen tavoite saattaa olla henkilön maineen lokaaminen niin, että henkilö menettää työnsä.

esimerkiksi julkisena mustamaalaamisena sosiaalisessa mediassa.¹¹³ Yhteistä tälle yksityisen vihapuheen tyypille on, että se pyrkii vaientamaan julkista keskustelua välillisesti pelottelemalla ja uhkailemalla kohdehenkilöitään.

Yksittäiseen henkilöön kohdistuvana uhkailuina ja pelotteluina, yksityinen vihapuhe muodostaa aidon uhan demokratialle. Yksityisinä viesteinä tietylle henkilölle tai rajatulle henkilöryhmälle¹¹⁴ kohdistettujen viestien ja/tai maalittamisen tarkoituksena on mitätöidä, pelotella ja vaientaa kohteensa. Kun demokratia ymmärretään niin, että sen ytimessä on mahdollisimman laaja osallistuminen ja mielipiteiden kirjo sekä näiden mielipiteiden pääseminen julkisen keskusteluun piiriin ja altistaminen julkiselle kritiikille, loukkaa kyseinen yksityinen, vaientamiseen pyrkivä vihapuhe demokratian ydinaluetta. On syytä huomauttaa, että myös muut yleiset vihapuheen rajoittamista vaativat argumentit, kuten puheen normalisoituminen, viharikosten määrän kasvu, pätevät yksityisen puheen kohdalla, ja jopa välittömämmin kuin esimerkiksi nykymuotoisen kiihottamisrikoksen kohdalla.¹¹⁵

On huomattavaa, että yllä kuvattu yksityinen vihapuhe nimenomaan pyrkii pysymään piilossa, eikä tunkeudu omalle mukavuusalueellemme samalla tavoin kuin julkisen keskustelun rasistiset ilmaisut, natsiliput tai holokaustin kieltäminen. Lisäksi tämän vihapuheen kohteeksi voivat päätyä myös sellaisten ryhmien edustajat, jotka ensi näkemältä edustavat vahvemmassa asemassa olevaa enemmistöä.¹¹⁶ Johtuen varmasti sekä siitä, että yksityinen vihapuhe pyrkii usein pysymään piilossa, ja että sen kohteet eivät välttämättä edusta marginaaliryhmiä, vihapuhekeskustelua määrittää edelleen paljolti vähemmistöryhmien suojelutarve.¹¹⁷ Puhtaasti demokratianäkökulmasta tarkasteluna meidän pitäisi olla kuitenkin ensisijaisesti huolissamme yksityisen vihapuheen luomasta uhasta demokratialle.

Jaottelu yksityiseen ja julkiseen (viha)puheeseen ei kuitenkaan toimi täydellisenä teoreettisena, saati käytännön välineenä sananvapauskysymysten ratkaisemiseksi. Käytän sitä tutkielmassani karkeana

113 Näin esimerkiksi tapauksessa, jossa oikeus katsoi Johan Bäckmanin vainonneen ja saaneen aikaan massavainon Ylen toimittajaa Jessika Aroa kohtaan, ks. Kauppalehti 18.10.2018.

114 Tässä tarkoitetaan sitä, että nämä henkilöt ovat valikoituneet kohteiksi sillä, että he ovat tietyllä tapaa ”vastuussa” jostakin tapahtumasta, esimerkiksi toimittajatiimi, paikkakunnalle muuttanut ulkomaalaistaustainen perhe, tietyn yhdistyksen työntekijät tai uusnatsismia koskevan kirjan kirjoittajat.

115 Tästä lisää seuraavassa luvussa.

116 Näin esimerkiksi Sami Koivisto, ks. alaviite 111, joka on valkoinen kantasuomalainen perheenisä. Lisäksi yksityisen vihapuheen kohteeksi voivat ja ovat joutuneet esimerkiksi poliitikot, tuomarit ja toimittajat.

117 Osasyynä on luultavasti myös se, että tällaisen yksityiseen henkilöön suuntautuvan vihapuheen kohteeksi voivat joutua myös kiusaajat itse, kuten esimerkiksi Huhtasaaren uhkailutapauksessa, ks. Yle 28.3.2019 tai kodin ikkunoiden rikkominen Yle 29.12.2017.

jakolinjana, jolla voidaan paremmin hahmotella sananvapauskysymyksiä demokratianäkökulmasta. Yksi tapa hahmotella sananvapauskysymyksiä näillä puheen ulottuvuuksilla on väittää, että yksityisessä vihapuheessa ei olla edes tekemisissä sananvapauspunninnan kanssa, jos sananvapaus ymmärretään läpeensä poliittisena käsitteenä. Tällä tarkoitan sitä, että yksityisten uhkailujen, pelottelujen tai maalittamisella saavutetun hiljentämisen kohdalla ei ole samanlaista oikeutta vedota sanavapauteen kuin yleisten lausumien kohdalla eli sananvapaus oikeutena ei ole yksityisten viestin kohdalla niin vahva kuin se on julkisten lausumien kohdalla. Tämä polku rajautuu kuitenkin tutkielmani ulkopuolelle pelkästään jo ajankäytöllisistä syistä. Seuraavassa luvussa pureudutaan sen sijaan tiukemmin rikokseen koskien kiihottamista kansanryhmää vastaan.

4. KIIHOTTAMINEN KANSANRYHMÄÄ VASTAAN

Suomen rikoslain (39/1889) säännös kiihottamisesta kansanryhmää vastaan (myöhemmin kiihottamisrikos) juontaa juurensa kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista. Tärkeimpänä näistä on pidettävä 21.12.1965 hyväksyttyä Yhdistyneiden kansakuntien yleissopimusta kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamisesta (SopS 37/1970).¹¹⁸ Kiihottamisrikos lisättiin Suomen kansalliseen rikoslakiin vuonna 1970. Nykyinen säännös ja sen sanamuoto on pitkälti peräisin rikoslain kokonaisuudistuksen ajalta 90-luvun puolivälistä, ja nykyinen säännös kiihottaminen kansanryhmää vastaan löytyy rikoslain sotarikoksia ja rikoksista ihmisyyttä vastaan koskevan 11 luvun 10 §:stä. Pykälän sanamuoto on nykyisellään seuraava:

Joka asettaa yleisön saataville tai muutoin yleisön keskuuteen levittää tai pitää yleisön saatavilla tiedon, mielipiteen tai muun viestin, jossa uhataan, panetellaan tai solvataan jotakin ryhmää rodun, ihonvärin, syntyperän, kansallisen tai etnisen alkuperän, uskonnon tai vakaumuksen, seksuaalisen suuntautumisen tai vammaisuuden perusteella taikka niihin rinnastettavalla muulla perusteella, on tuomittava kiihottamisesta kansanryhmää vastaan sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Mielenkiintoista säännöksen syntyhistoriassa on, että rikoslain kokonaisuudistusta koskevassa hallituksen esityksessä (HE 94/1993) kiihottamista kansanryhmää vastaan koskevaa rikoslain pykälää ehdotettiin tiukennettavaksi. Esityksen mukaan teon rangaistavuuden edellytyksenä olisi ollut, että teko on omiaan aiheuttamaan ryhmään kohdistuvaa väkivaltaa, vihamielisyyttä tai syrjintää. Lisäksi teon rangaistavuus olisi edellyttänyt tarkoitustahallisuutta eli kiihottamisrikokseen olisi syyllistynyt vain, jos tekijän tarkoituksena oli aiheuttaa ryhmään kohdistuvaa väkivaltaa, vihamielisyyttä tai syrjintää. Hallituksen esityksen mukaan tarkoituksena oli rajoittaa säännöksen soveltamisalan ulkopuolelle esimerkiksi ”leikilliset, harkitsemattomat tai tunteita ilmaisevat huomautukset tai muut lausumat, joita ei ole syytä ottaa vakavasti”¹¹⁹.

Lakivaliokunta sitä vastoin totesi mietinnössään (LaVM 22/1994), että hallituksen esittämät soveltamisedellytysten tiukennukset olisivat liian pitkälle meneviä. Lakivaliokunnan mukaan teot ovat jo sinällään niin haitallisia, että rikosoikeudellinen sanktiouhka on perusteltu myös ilman hallituksen esityksessä mainittuja seurauksia. Nykyisen, vuoden 2011 muutoksia koskevan

¹¹⁸ Säännöksen syntyhistoriasta ks. esimerkiksi *Heiskanen* 2010, 25–26.

¹¹⁹ HE 94/1993, luku 1.3.2 Pykälien perustelut, 8 § Kiihottaminen kansanryhmää vastaan, s. 32.

hallituksen esityksen (HE 317/2010) mukaan säädöksen kiihottamisrikoksen soveltuminen edellyttää olosuhdetahallisuutta eli teon tahallisuuteen riittää tekijän tietoisuus siitä, että hänen levittämänsä kirjoitus tms. uhkaa, panettelee tai solvaa säännöksessä tarkoitettua kansanryhmää. Lisäksi lakivaliokunta totesi edelleen, että tuomioistuinten tulee arvioida, onko esimerkiksi tiedonvälityksessä tai taiteellisessa esityksessä syyllistytty rangaistavaan tekoon, ottaen huomioon erilaiset intressit ja niitä koskevat oikeusnormit.¹²⁰

Rikosoikeuden yleisten oppien mukaan lähtökohtana on, että teon rangaistavaksi säätämislle tulee olla painavat yhteiskunnalliset perusteet. Tätä kutsutaan rikosoikeuden käytön viimesijaisuuden periaatteeksi. Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen sananvapautta koskevan 10 (2) artikla edellyttää, että sananvapautta voidaan puuttua ainoastaan niissä tapauksissa, joissa se on demokraattiselle yhteiskunnalle välttämätöntä. Vuonna 2010 julkaistussa artikkelissaan oikeustieteilijä Jussi Heiskanen esittää toiveen, että myös Suomessa saataisiin korkeimman oikeuden linjaus siihen, ”[...] millaisissa tilanteissa sananvapauden rajoittaminen on välttämätöntä demokraattiselle yhteiskunnalle”. Korkeimman oikeuden linjaus saatiin viimein vuonna 2012 ollen edelleen ainut korkeimman oikeuden antama ennakkopäätös koskien rikosnimikettä kiihottaminen kansanryhmää vastaan.¹²¹

4.1. Tapaus Jussi Halla-aho

Osittain myös korkeimman oikeuden ratkaisusta johtuen, laajimmin palstatilaa mediassa ja julkisessa keskustelussa saanut kiihottamisrikos on eittämättä nykyistä kansanedustajaa ja perussuomalaisen puolueen puheenjohtajaa Jussi Halla-ahoa koskeva tapaus.¹²² Halla-ahoa koskevissa oikeudenkäynneissä oli kyse siitä, oliko Halla-aho syyllistynyt uskonrauhan rikkomiseen ja kiihottamiseen kansanryhmää vastaan blogikirjoitustensa perusteella. Kiihottamisrikoksen osalta tapauksessa oli syyttäjän mukaan kyse siitä, että Halla-aho oli 3.6.2008 julkaistun blogikirjoituksensa ”Muutama täky Ilmanin Mikalle” levittänyt yleisön keskuuteen lausunnon, jossa paneteltiin ja solvattiin somaleista koostuvaa kansallista tai siihen rinnastettavaa ryhmää.¹²³ Kiistanalainen kohta blogikirjoituksessa kuului seuraavasti: ”Ohikulkijoiden ryöstely ja verovaroilla loisiminen on somalien kansallinen, ehkä suorastaan geneettinen erityispiirre”.

¹²⁰ LaVM 22/1994, 9–10.

¹²¹ Korkein oikeus on hylännyt tämän jälkeen useamman kiihottamista kansanryhmää vastaan koskevaa rikosnimikettä koskevan valitusluvan.

¹²² Jussi Halla-ahoa koskevia tuomioita on yhteensä kolme: Helsingin käräjäoikeus ja hallinto-oikeus vapauttivat Halla-ahon kiihottamista kansanryhmää vastaan koskevasta rikosnimikkeestä, mutta korkein oikeus (KKO:2012:58) katsoi, että Halla-aho on syyllistynyt kirjoituksillaan myös kiihottamisrikokseen.

¹²³ Halla-aho 2008.

Halla-ahon blogikirjoituksen ja kyseisen kiihottamisrikoksen taustalla oli sanomalehti Kalevan 20.5.2008 julkaisema pääkirjoitus, jossa oli ruodittu Rovaniemellä tapahtunutta ampumavälikohtausta. Kalevan jutussa oli pohdittu sitä, onko päissään surmaaminen suomalaisten kansallinen, ehkä suorastaan geneettinen erityispiirre. Tästä suomalaisia yleistävästä sanomalehtijutusta oli tehty kantelu julkisen sanan neuvostoon. Julkisen sanan neuvosto ei ottanut kantelua käsiteltäväkseen, eikä siihen myöskään reagoanut silloinen valtiosyyttäjä Mika Illman. Tästä suivaantuneena Halla-aho kirjoitti ”täkynä” kirjoituksen valtiosyyttäjälle, jossa suomalaiset korvattiin toisella yleistyksellä eli somaleilla, ja päissään surmaaminen ohikulkijoiden ryöstelyllä ja verovaroilla loisimisella, kuten edellisen kappaleen lopusta käy ilmi.

Lisäksi Halla-aho esitti kyseisessä blogi-kirjoituksessaan tilastotietoja somalien ryöstörikoksista ja työssä käymisestä todeten, että ryöstely ja loisiminen ovat somalien lukumäärään suhteutettuina paljon tavallisempia ilmiöitä kuin humalassa tappaminen suomalaisten keskuudessa. Tämän taustalla on se, että myös alkuperäisessä Kalevan artikkelissa esitetty arvio perustui selvityksiin suomalaisten alkoholikulttuurin erityispiirteistä sekä humalan ja väkivallan yhteydestä. Halla-ahon kirjoitus päättyy seuraavaan toteamukseen. ”Niinpä esitän uudelleen arvioni (jota en käsittele faktana): Ohikulkijoiden ryöstely ja verovaroilla loisiminen on somalien kansallinen, ehkä suorastaan geneettinen erityispiirre.”

Halla-ahon omien sanojen mukaan hänen blogikirjoituksensa tarkoituksena oli osoittaa Suomalaisessa julkisessa (maahanmuutto-)keskustelussa esiintyvät kaksoisstandardit. Tätä tarkoitustaan Halla-aho selventää blogikirjoituksessaan ”Syytteestä lyhyesti”¹²⁴, jossa hän täsmentää, että hänen kirjoituksensa kohteena eivät olleet somalit, islam tai Muhammad, vaan se, että Suomessa eri ihmisryhmät nauttivat eriasteista viranomaissuojelua. Halla-aho kirjoittaa edelleen, että kaksoisstandardeja korostavana hänen kirjoitustensa tyyli oli tarkoituskin olla törkeä. Samaan hengenvetoon Halla-aho totesi, ettei hän toivo, että tällaisia väitteitä (koskivat ne sitten somaleita tai suomalaisia) edes esitettäisiin julkisuudessa. Halla-ahon kirjoitusta voi pitää onnistuneena täkynä siinä mielessä, että apulaisvaltakunnansyyttäjä Jorma Kalske tarttui Halla-ahon heittämään rapalaan.

Sekä käräjäoikeus että Helsingin hovioikeus hylkäsivät syytteet kiihottamisesta kansanryhmää vastaan. Käräjäoikeuden ratkaisussa todetaan, että poliittiset mielipiteet kuuluvat sananvapauden ytimeen ja niillä on vahvin sananvapauden suoja, ja että tätä käsitystä tukee Euroopan

¹²⁴ Halla-aho 2009. Blogikirjoitus on päivätty samalle päivälle, kun häntä koskeva syyte uskonrauhan rikkomisesta ja kiihottamisesta kansanryhmää vastaan on nostettu valtiosyyttäjän toimesta.

ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytäntö. Poliittisten mielipiteiden kohdalla sananvapaus ei kuitenkaan ole rajoittamatonta, vaan vihapuhe, joka saattaa loukata henkilöitä tai henilöryhmiä, ei ansaitse sananvapauden suojaa: olennaiseksi kiihottamisrikoksissa nousee se, onko kyse vihapuheesta vai ei. Mielenkiintoisena yksityiskohtana kärjäoikeus myös linjaa poliittista puhetta siten, että vaikka Halla-aho on kunnallispoliitikko, hän ei ole esittänyt syytteen alaisia lausumiaan varsinaisessa poliittisessa keskustelussa.

Kärjäoikeus toteaa kiihottamisrikosta koskevassa kohdassa, että Halla-ahon väitteen sisältö on tekstin kokonaisuudesta irrotettuna tyypillinen niin sanottu vihapuhe, ja täyttäisi kiihottamisrikoksen tunnusmerkistön. Kärjäoikeus kuitenkin jatkaa, että ”kyseisen lausuman perusteluista on kuitenkin todettavissa, että Halla-ahon [...] *tosiasiallisena tarkoituksena on ollut arvostella viranomaisten menettelyä [...], ja että hän on [...] selvästi pyrkinyt osoittamaan olevan mahdollista, että maahanmuuttajat saattavat nauttia parempaa suojaa viranomaisten taholta kuin alkuperäisväestö.* Kärjäoikeus tuo esille myös sen, että Halla-aho on [...] *nimenomaisesti ilmoittanut, ettei hänen tarkoituksenaan ole yleistää väitettään koskemaan kaikkia somaleita, esittänyt väitteensä perusteeksi tilastotietoa ja hän on korostanut, ettei käsittele väitettään faktana.* Lisäksi kärjäoikeus toteaa, että [...] *Halla-ahon väite on toteutettu satiirin keinoin [...].* Koska Halla-aholta oli puuttunut panettelu- ja solvaustarkoitus, kärjäoikeus hylkäsi syytteen kiihottamisesta kansanryhmää vastaan.¹²⁵

Hovioikeus hylkäsi myös syytteen kiihottamisrikoksen osalta. Hovioikeus katsoi, että Halla-ahon väite, joka oli sellaisenaan ollut somaleja panetteleva ja loukkaava, oli liittynyt välittömästi sanomalehti Kalevan pääkirjoitukseen sekä Julkisen Sanan Neuvoston ja syyttäväviranomaisen ratkaisuihin kohdistuneeseen arvosteluun. Hovioikeuden mukaan Halla-ahon ilmeisenä pyrkimyksenä oli ollut osoittaa julkisuudessa suomalaisista esitetyn väitteen loukkaavuus rinnastamalla se suoraan toiseen kansanryhmään kohdistuvaan vastaavaan kärjekkääseen väitteeseen ja tällä tavoin kritisoida viranomaistoimintaa. Näillä perusteilla hovioikeus totesi, että kirjoituksessa oli kiihottamisrikoksen osalta pysytty sallitun liioittelun ja provokaation rajoissa.¹²⁶

Kiinnostavaa Halla-ahoa koskevassa tapauksessa on paitsi korkeimpaan oikeuteen asti päätyminen, myös se, että toisin kuin alemmat oikeusistuimet, korkein oikeus (KKO:2012:58) tuomitsi Halla-ahon kiihottamisesta kansanryhmää vastaan, korotti sakkorangaistusta ja määräsi Halla-ahon

¹²⁵ Helsingin kärjäoikeus 09/8225, annettu 8.9.2009.

¹²⁶ Helsingin hovioikeuden tuomio (ei julkaistu), annettu 29.10.2010

poistamaan osia vuoden 2008 julkaisemastaan blogikirjoituksesta.¹²⁷ Korkein oikeus katsoi tuomiossaan, että Halla-ahon esittämä viranomaisten arvostelu ei edellyttänyt somaleiden leimaamista rikollisiksi ja loisiksi. Korkein oikeus toteaa, että

*...[k]ysymyksessä olevan kaltaiset panettelevat ja herjaavat lausumat ovat omiaan herättämään suvaitsemattomuutta, halveksuntaa ja mahdollisesti jopa vihaa niiden kohteena olevaa kansanryhmää kohtaan. Ne ovat siten ymmärrettävissä niin sanotun vihapuheen kaltaisiksi lausumiksi, jotka eivät nauti sananvapauden suojaa. Tällaisten lausumien esittäjään on perusteltua kohdistaa rikosoikeudellisia seuraamuksia.*¹²⁸

Korkein oikeus viittaa perusteluissaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) ratkaisukäytäntöön, jonka mukaan rikosoikeudelliseen seuraamukseen tuomitseminen on tullut kysymykseen sananvapauskysymyksissä lähinnä silloin, kun voidaan katsoa ihmis- ja perusoikeuksia loukatun vihaan tai väkivaltaan yllyttämisen muodossa. Kuitenkin EIT:n ratkaisussa asiassa, *Feret v. Belgia* tuomioistuin on katsonut, että rasistista syrjintää ja ulkomaalaisvihaa tuli vastustaa niiden kaikissa muodoissaan niin pitkälle kuin mahdollista ja silloinkin, kun puheella ei kehoitettu ryhtymään mihinkään tiettyyn väkivaltaiseen tai muutoin rikolliseen tekoon. Korkein oikeus toteaaakin, että ainakin osa blogin lukijoita on voinut ymmärtää somaleita koskevan väitteen tarkoitetun vakavasti otettavaksi, varsinkin kun sen paikkansa pitävyyttä on pyritty tukemaan tilastotiedoin.

4.2. Korkeimman oikeuden linjauksen arviointia demokratian ja sananvapauden näkövinkkelistä

Ensinnäkin on vielä täsmennettävä, että tutkielmassani sivuutetaan kysymykset eri oikeusasteiden tekemien ratkaisujen lainmukaisuudesta oikeustieteellisestä näkökulmasta. Niinpä tutkielmassani ei käydä läpi sitä, ovatko tuomioistuimet tulkinneet oikein tapausta suhteessa kansallisen lain sanamuotoihin, onko Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuista poimittu relevantit oikeustapaukset tai ovatko eri oikeusasteet soveltaneet säännöksiä ja ennakkotapauksia oikein.¹²⁹ Tämän lisäksi on muistettava, että tuomioistuinten tarkoituksena ei ole arvioida sitä, onko kiihottamisrikos tehokas ja välttämätön keino viharikosten torjunnassa¹³⁰, vaan tämä tehtävä on

¹²⁷ KKO:2012:58

¹²⁸ KKO:2012:58, kohta 39.

¹²⁹ Lisättäköön kuitenkin, että ottaen huomioon lain sanamuodon, EIT:n ratkaisukäytännön ja rikoslain esityöt, ei korkeimman oikeuden ratkaisu ole ensi kädeltä ainakaan selkeästi oikeuden vastainen.

¹³⁰ Perustuslain 106 §, jonka mukaan tuomioistuimen on, mikäli sen käsiteltävänä olevassa asiassa lain säännöksen

eduskunnalla. Sen sijaan tässä tutkielmani viimeisessä käsittelyluvussa tarkastelen Halla-ahon saamaa tuomiota kiihottamisrikoksesta demokratian ja sananvapauden näkövinkkelistä.

Korkeimman oikeuden perustelut langettavalle tuomiolle liikkuvat samoilla ulottuvuuksilla, joilla sananvapauden rajoituksia yleisesti ottaen perustellaan vihapuheen kohdalla eli viestin loukkaavuudella ja mahdollisilla vaikutuksilla viharikollisuuden lisääntymiseen¹³¹. Viestin loukkaavuus, kuten aiemmin on todettu, on kuitenkin huono peruste rajoittaa toisten sananvapautta johtuen kriteerin ”loukkaavuus” subjektiivisuudesta. Utilitaristisesta näkökulmasta suuren joukon loukkaaminen yhdellä kertaa voisi toimia myötäsyynä sananvapauden rajoitukselle, mutta toisaalta sitä vastaa aina milliläisittäin vahvasti korostunut oikeus mielipiteen ilmaisuun julkisista kysymyksistä demokraattisessa yhteiskunnassa. Utilitaristisesta näkökulmasta tarkasteltuna olisi pikemminkin aiheellista kysyä, miksi suojella yksityisessä sfäärissä tapahtuvia tappouhkauksia ja suuren joukon suorittamaa maalittamista. Toisin kuin kiihottamisrikosten kohdalla, on näissä yksityisen vihapuheen tapauksissa vaikea löytää yleisesti hyväksyttäviä oikeushyviä, joilla tällaisten ”mielipiteiden” sananvapauden suoja olisi perusteltavissa.

Korkein oikeus on siinä täysin oikeassa huomauttaessaan, että Halla-aho olisi voinut valita toisen tavan arvostella kaksoisstandardeja, tavan, jolla ei olisi samalla loukattu somaliyhteisöä. Kirjoituksen väitetty tarkoitus ei ollut loukata. Viestin loukkaavuuden ei myöskään tulisi olla ensisijainen mittari, kun sananvapautta tarkastellaan demokratian näkökulmasta. Miltä Halla-ahon saama tuomio sitten näyttäytyy demokratian ja sananvapauden valossa? On selvää, että Halla-ahon saama tuomio kiihottamisesta kansanryhmää vastaan ja siihen sisältyvä määräys kyseisen lausuman poistamisesta blogista on tosiasiallisesti sananvapauden rajoitus. Mutta onko tuo sananvapauden rajoitus demokratian näkökulmasta perusteltu. Onko Halla-ahon kirjoitus uhka demokratialle? Vai pitäisikö ennemminkin pohtia sitä, tuleeko nykymuotoista säännöstä kiihottamisesta kansanryhmää vastaan ja sille korkeimman oikeuden antamaa linjausta pitää uhkana demokratialle. *Mitään ei kohta saa enää sanoa*¹³², hokevat taiteilijat ja konservatiivipoliitikot – onko totta, että sananvapautta rajoitetaan liikaa poliittisen korrektiuden nimissä?

Halla-ahon blogikirjoittelua koskevat oikeudenkäynnit ovat saaneet näkyvyyttä mediassa ja aikaan

soveltaminen olisi ilmeisessä ristiriidassa perustuslain kanssa, annettava etusija perustuslain säännökselle tekee eräänlaisen poikkeuksen tuomioistuinten toimivaltaan. Perustuslain 106 §:n perusteella tuomioistuin voi katsoa esimerkiksi, että jokin tietty säännös loukkaa perustuslain turvaamaa sananvapautta, ja on näin ollen mitätön säännös perustuslainvastaisuuden nojalla.

¹³¹ Viharikollisuuden kasvun osalta tyydyn vain viittaamaan aiempaan alaviitteeseen 88.

¹³² Tätä mantraa toistelevat eritoten perussuomalaisen puolueen edustajat, mutta myös esimerkiksi hieman yllättäen tietyt taiteilijapiirit, ks. esimerkiksi Helsingin Sanomien analyysi, julkaistu 19.6.2019

keskustelua, joita on pidettävä hyvänä asiana demokratian elävyyden näkökulmasta. Uskoakseni usea suomalainen on joutunut asemoimaan suhdettaan Halla-ahon saamaan tuomioon, ja perustelemaan, miksi pitää tuomiota hyvänä tai huonona. Sitä vastoin tulevaisuuden osalta on täysin mahdollista, että Halla-ahon saama tuomio johtaa itsesensuuriin ja ehkäisee uusia ulostuloja kiistanalaisten ja herkkien kysymysten kohdalla¹³³ eli tosiasiasa kaventaa sananvapauden alaa. On myös mahdollista, että korkeimman oikeuden varsin tiukka linjaus nostaa martyyrimentaliteettia niissä marginaaliryhmissä, jotka kokevat, että kohta mitään ei saa enää sanoa. Tällä on vaikutuksia edelleen siihen, miten legitiimiksi hallinto koetaan. En siis millään usko, että olen ainoa itseään eirasistina pitävä, jonka mielestä korkeimman oikeuden linjaus on kyseenalainen sananvapausnäkökulmasta.¹³⁴

Pahimmillaan Halla-ahon saaman tuomion sananvapauslinjaus edesauttaa Suomessakin esiintyvien ääriliikkeiden kannatusta, ja saa nettiöyhöttäjät liittymään esimerkiksi maahanmuuttoa vastustaviin vastarintaliikkeisiin ja öisiä katuja turvaaviin partioihin. Näissä liikkeissä on vaarana, että pakkokeinojen kohdalla ei luoteta enää pelkästään poliisin apuun. Taustalla voi olla tunne siitä, että jos oikeuslaitos on puolueellinen, ei oikeuden päätöksiäkään tarvitse kunnioittaa.¹³⁵ Tämän kehityksen päätepiste on siellä, missä koko oikeusjärjestelmä koetaan valtaapitävän suvakkeliitin etuja ajavana ja supisuomalaisia sisumiehiä alistavana rakennelmana. Kun tänne asti päästään, ollaan ajautettu kauas siitä demokraattisesta ajatuksesta, että konfliktit tulee ratkaista puhumalla, eikä väkivalloin.

Aivan kuten Halla-ahon lausunnoista ei voida vetää johtopäätöksiä viharikollisuuden yleistymiseen, on yksittäisen korkeimman oikeuden sananvapauslinjauksen vaikutuksia legitiimisyyskokemuksiin ja ääriliikeilmiöihin erittäin vaikea arvioida. Sen sijaan on helpompi arvioida sitä, mitä Halla-ahon tuomio tarkoittaa demokratialle, jos demokratia ymmärretään tasa-arvoisten ja autonomisten kansalaisten osallistumisena julkiseen diskurssiin. Ensinnäkin on mielestäni selkeää, että Halla-ahon lausumasta puuttuu uhkaileva tai pelotteleva elementti. Poliitikko ei voi olla vastuussa täysin

¹³³ Itsesensuuri on tietyllä tapaa lain logiikan mukainen ja tavoiteltu seuraus kiihottamisrikoksessa: Rikosoikeuden yleisten oppien mukaan jonkin teon kriminalisoimisen ja rankaisemisen päällimmäisenä perusteena ei ole kosto tai erityisestäävyys (pakkokeinoja käyttämällä estetään henkilön uusimasta rikostaan), vaan yleisestäävyys, jolla pyritään ehkäisemään jatkossa muiden tekemien samanlaisten rikosten esiintyminen.

¹³⁴ Kunnallishallinnon kehittämissäätöön tutkimuksen mukaan Suomen kansa jakaantuu miltei kahtia suhteessa siihen, tuleeko sananvapautta rajoittaa millään tavalla. Miltei puolet ei kannata mitään rajoituksia, kun taas toinen puoli tyrää täysin tämän ajatuksen. Tähän nähden on omituista, että selvä enemmistö (67 %) suomalaisista ei kannata säännöksen kiihottamisesta kansanryhmää vastaan poistamista rikoslaista. Ks. tarkemmin https://kaks.fi/wp-content/uploads/2019/11/tutkimusosio_sanavapauden-rajat-sanomisen-saantelya-ei-saa-lisata-mutta-rikoslaissa-sailytettava-kiihottaminen-kansanryhmaa-kohtaan-1.pdf

¹³⁵ Halla-ahon kommentti ”viiden ihmisen mielipiteestä” upposi hänen omassa kannattajakunnassaan kuin veitsi voihin, ks. Iltasanomat 11.6.2012.

sattumanvaraisista tavoista ymmärtää kuulemansa. Ei mielestäni edes silloin, kun kyseisen poliitikon aiemmat ulostulot sisältävät erittäin kiivasta kritiikkiä somaleista tai maahanmuuttajista. Näin ollen on vaikea tulkita Halla-ahon ulostuloa niin, että sillä pyrittäisiin vaientamaan tai ehkäisemään keskustelua – päinvastoin.

Habermasilaisittain tarkasteluna Halla-ahon blogikirjoittelu on esimerkki kansalaisyhteiskunnassa käytävästä julkisesta poliittisesta keskustelusta. Halla-ahon tapa jakaa mielipiteitään mieluummin blogiinsa kirjoittamalla¹³⁶ kuin osallistumalla keskusteluihin ei varsinaisesti vastaa ideaalin puhetilanteen yhteisymmärrykseen tähtäävää ideaalia. Halla-ahon kirjoitustyyli on kärkevää ja blogi ei mahdollista kirjoitusten kommentointia. Niinpä Halla-ahon tapa heitellä mielipiteitä blogissaan on hyvin yksipuolista omien mielipiteidensä jakamista. Sanotusta huolimatta Halla-ahon kirjoituksessa ei ole mitään sellaista, joka varsinaisesti loukkaisi habermasilaista puhetilannetta. Varsinkin jos Halla-ahoa tulkitaan niin, että hänen intressinään on ollut kaksoisstandardien kritisointi, eikä ensisijaisesti somalien verbaalinen potkiminen, on Halla-ahon ulostuloa vaikea nähdä sen yksisuuntaisuudesta ja loukkaavuudesta huolimatta uhkana demokratialle.

Myös Dryzekin ajatusten kautta peilattuna kyseisten lausumien rajoittaminen on loukkaus demokratian ydinarvoja kohtaan. Jos kansalaisyhteiskunnassa estetään yleisen mielipiteen vastaisten ja valtaapitäville epämiellyttävien mielipiteiden esittäminen, tällä ehkäistään paitsi viestin esittäjää ilmaisemasta näkemyksiään että viestin vastaanottajia refleктоimasta omia mielipiteitään. Demokratian dynaaminen ulottuvuus kärsii, jos ja kun yleisen mielipiteen vastaisia näkemyksiä ei voida saattaa julkiseen diskurssiin ja kritiikille alttiiksi. Myöskään Halla-ahon lausuman ulkoasu ei ole diskursiivisen demokratian näkökulmasta perustelematon. Se on tarkoituksella kirjoitettu röyhkeäksi ja solvaavaksi (etenkin asiayhteydestään irrotettuna), jotta yhteiskunnassa vallitsevia kaksoisstandardeja pystytään alleviivamaan *in situ*.

Jos Halla-ahon lausuma ei loukkaa niitä elementtejä, jotka tässä tutkimuksessa on nostettu demokratian olennaisiksi elementeiksi, on selvää, että tämä ulostulo ei ole uhka demokratialle. On totta, että toisesta näkökulmasta tarkasteltuna Halla-ahon lausumat voidaan nähdä kohteitaan loukkaavana vihapuheena, joka lisäksi normalisoi kyseistä puheen tyyppiä. On mahdollista myös väittää, että blogissa esitetyt väitteet voivat kannustaa uskollisia lukijoita viharikoksiin.

Demokratian näkökulmasta lausuma tuo esille yhden vähemmistön näkemyksen, joka tähtää

¹³⁶ Tämä asia on osittain muuttunut sen jälkeen, kun Halla-aho valittiin kansanedustajaksi vuonna 2011 ja eritoten silloin, kun hänestä tuli perussuomalaisten puheenjohtaja vuonna 2017.

kaksoisstandardien kritiikkiin. Lisäksi Halla-ahon kirjoitus näyttäytyy jälkikäteen hopeatarjottimella tarjoiltuna mahdollisuutena päästä kokeilemaan sananvapauden rajoja aina korkeimpaan oikeuteen saakka. Tuntuukin siltä, että Halla-ahon tapauksessa syyttäjät ja korkein oikeus haksahivat lynkkauskiimassaan kirkkoslaavin tutkijan virittämään ansaan ja jättäessään huomioita lausuman ja kontekstin välisen suhteen.

Halla-ahon tapauksessa koko konteksti, lainsäädännölliset tavoitteet ja sananvapaus kietoutuvat mielenkiintoiseksi vyyhdiksi. Selvää on, että Halla-aho kirjoitti tekstinsä täkynä syyttäjälle, joten hänen on täytynyt käydä läpi, mitä tapahtuu seuraavaksi. Ensimmäinen vaihtoehto oli, että syyttäjät ei katso lausuman täyttävän kiihottamista kansanryhmää vastaan koskevaa tunnusmerkistöä tai tuomioistuimien hylkää syytteen, jolloin koko asia unohtuu nopeasti. Halla-aho selviää jutusta voittajana, vaikkakin ilman suurta mediahuomiota. Mutta asiassa ei käynyt niin, kuten hyvin tiedämme. Vaihtoehtoinen skenaario toteutui ja Halla-ahosta tuli kolminkertainen voittaja: Puoluerajojen tietämyksen ylittävä ”mestari”, maahanmuuttokriittisen liikkeen oma suosikkipyhimys sekä perussuomalaisten potentiaalinen puheenjohtajakandidaatti.

Voi olla, että Halla-ahon saama tuomio vastaa yleistä oikeustajua tai se vastaa sitä vuosien kuluttua, jolloin vastaavanlainen kirjoittelu koettaisiin erittäin epäsovinnaisena. Mutta jos Halla-ahon saamaa tuomiota arvioidaan demokratian näkövinkkelistä, on korkeimman oikeuden linjauks¹³⁷ demokratiakehityksen vastainen. Kun tähän demokratiakehitysloukkaukseen lisätään maahanmuuttokriittisen liikkeen tuomiosta saama käyttöenergia, voidaan koko kiihottamisrikosta ja siitä annettua korkeimman oikeuden linjausta pitää demokratianäkökulmasta kömpelönä, jopa haitallisena kiihottamisrikoksen tavoitteille.

Milliläisestä näkökulmasta Halla-ahon ajama näkemys siitä, että tietyt ryhmät ovat Suomessa paremmin suojeltuja loukkauksilta, panettelulta ja vihapuheelta kuin toiset vaikuttaa mahdolliselta. Siitäkin huolimatta, että tämä on vain osatotuus ja se voi silti olla perusteltua johtuen esimerkiksi vähemmistöryhmien heikommista mahdollisuuksista puolustaa omia etujaan, se ei poista sitä tärkeää näkökulmaa, että lain tulisi olla lähtökohtaisesti sama meille kaikille. Tämän seikan kyseenalaistaminen epäsovinnaisilla vertauksilla ei ole kuitenkaan demokratian kannalta niin vaarallista kuin se, että oikeudenkäynnit ja kiihottamistuomiot korottavat kynnystä kyseenalaistaa Suomen viranomaisten puolueettomuutta ja julkisen mielipiteen toreilla tallattuja totuuksia.

¹³⁷ Johtuen Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen roolista Euroopan ihmisoikeussopimuksen noudattamisessa, ei korkeimman oikeuden tuomio heijasta vain suomalaista sananvapauskehitystä, vaan yleiseurooppalaista populismipaniikkia.

Demokratian näkövinkkelistä itsesensuuri on lopulta sekä rasistien, maahanmuuttajien että kaikkien väliinputoajien tappio.

4.3. Matkalla kohti loukkaantumisyhteiskuntaa?

Vihreiden uudeksi puheenjohtajaksi kesäkuussa 2019 valittua Maria Ohisaloa kutsuttiin vaalien jälkimainingeissa Ilta-Sanomien jutussa jääprinsessaksi vertaamalla häntä *Game of Thrones* sarjan urheaan, mutta ulkopuoliseen lohikäärme kuningattareen.¹³⁸ Menemättä tarkemmin Ilta-Sanomien jutun kirjoittajan motiiveihin, kirjoitus on pääosin vaikeaan paikkaan joutuvaa Ohisaloa ja hänen tuoreen ministeriuransa valintoja kehuva. Silti somessa myrsky oli valmis räjähtämään. Jo pelkästään muiden kansanedustajien taholta tämä vertaus nähtiin seksistiseksi, vaadittiin pidättäytymistä asiakysymyksissä ja Ohisalolle toivotettiin ”voimia”. Ilta-sanomien vastaavana päätoimittaja kiiruhti puolustamaan toimittajaansa ja esitti paheksujat kaksinaismoralisteina, koska vastikään miespuoliset kansanedustajat olivat saaneet niskaansa huomattavasti krouvimpaa lokaa ja rapaa.¹³⁹

Tämä tapahtumaketju on osuva ajankuvaus somemaailman keskustelusta vuonna 2019. Siinä on samoja piirteitä, joita sosiaalipsykologi Jonathan Haidt nostaa esiin Sam Harrisin syyskuussa 2018 pitämässä podcastissa, jossa ruodittiin nykyajan keskustelukulttuuria.¹⁴⁰ Haidt viittaa podcastissa yliopistomaailman tapaukseen, jossa yliopiston dekaanin opiskelijalle lähettämä varomaton viesti oli saanut monumentaaliset mittasuhteet ja aiheuttanut niin voimakkaan somemyrskyn, että dekaani oli lopulta joutunut eroamaan. Tapahtumaketju oli saanut alkunsa dekaanin eteläamerikkalaisia sukujuuria omaavalle opiskelijalleen lähettämästä viestistä, jossa dekaani oli todennut, että hän ”pyrkii työskentelemään kaikkien niiden puolesta, jotka eivät sovi Claremont McKenna -yliopiston perusmuottiin”¹⁴¹.

Haidtin mielestä perinteinen käsitys moraalista vastuusta pitää sisällään sen, että teon aiheuttajan on tullut olla tietoinen teoistaan, niiden oletettavista seurauksista ja tarkoittaa sanomisiaan. Nykykeskustelussa sanoman tarkoituksella ei ole niin merkitystä. Yhdenkin ihmisen loukkaantuminen (rasistiseksi leimattu viesti) voi riittää siihen, että yhtäkkiä ja nopeasti suuri joukko ihmisiä on moraalisesti tuominnut tietyn teon (yrityksen ilmaista tukensa moninaisuudelle ja

138 Ilta-Sanomat 8.6.2019.

139 Ilta-Sanomat 11.6.2019

140 Sam Harris #137

141 Los Angeles Times, 13.11.2015. Suora käännös jutusta kuuluu ”...her email to a Latina student saying she would work to serve those who “don’t fit our CMC mold.””

erilaisille ryhmille). Lisäksi Haidt näkee nykyajan somekeskustelussa ja siihen liittyvässä loukkaantumiskulttuurissa piirteitä, joissa rassististen, seksististen tai muiden yleisen mielipiteen pahoina asioina pitämien lausumien paljastaminen, tuo löytäjälleen kunniaa ja samanmielisten ihailua. Tämä johtaa someritareiden ja twitteramatsoonien yhä kiivaampaan taisteluun piilomerkitysten, ristiviittausten ja somekömmähdysten löytämiseksi ja möläyttelijöiden lyömiseksi.

Helsingin Sanomien Nyt-liitteessä julkaistiin elokuussa Veikka Lahtisen¹⁴² introspektiivinen artikkeli¹⁴³, joka käsitteli kirjoittajan omaa sometaivalta ja oikeudenmukaisuustaistelua. Artikkelissa tuodaan esille, kuinka tietyn, tässä tapauksessa feministisen liikkeen omat keskustelusäännöt ja hierarkiat todellisuudessa rajoittavat keskustelua. Varsinaiselle argumentaatiolle ja uusien ideoiden testaamiselle jää lopulta hyvin merkityksetön rooli tarkkaan määriteltyjä identiteettejä painottavassa keskustelussa. Lahtinen kertoo, kuinka hänen ystävänsä eivät uskalla enää osallistua verkkokeskusteluihin ollenkaan, koska pelkäävät sanovansa jotain ”vääää”. Koen itse osallistumisen esimerkiksi LGBT-keskusteluun¹⁴⁴ vaikeaksi tai jopa vaaralliseksi, sillä virheiden ja sosiaalisen tuomitsemisen mahdollisuudet eivät ole puolellani; etenkin kun ajattelin sitä, minkälainen loukkaantumisarsenaali keskusteluun osallistuvilla someprinsessoilla ja -prinsseillä sekä niillä, jotka eivät halua määritellä itseään kyseisen dikotomian mukaan, on käytössään.

Syys-Lokakuussa 2019 tätä tutkielmaa lopetellessani sosiaalinen- ja perinteinen media ovat täynnä ilmastonmuutosuutisia, mutta keskustelun ja uutisoinnin keskiössä eivät ole olleet maastopalot tai hurrikaanit, viimeisimmät tieteelliset löydökset taikka hallitusten yhteistyö ilmastonmuutoksen torjumiseksi. Sitä vastoin keskustelun ja uutisoinnin keskiössä on ollut ruotsalainen ilmastoaktivisti Greta Thunberg ja joko hänen ihailunsa tai haukkuminen. On sanalla sanoen absurdia, että aikuiset ihmiset todellakin haukkuvat aspergerin oireyhtymästä kärsivää teinityttöä¹⁴⁵ tai hekumoivat

142 Artikkelin kuvauksen mukaan Veikka Lahtinen on internetin ”piireissä” tunnettu aktivisti, feministi, antirasisti, podcastaaja, bloggaaja ja influencerssi, joka alkukesästä 2019 ilmoitti haluavansa ottaa etäisyyttä edustamaansa tiukkaan ja moralistiseen aktivismiin.

143 HS Nyt-liite 26.8.2019.

144 LGBT viittaa sanoihin Lesbian, Gay, Bi ja Transgender. Pelkästään englanninkielinen wikipedia-artikkeli tuntee kuitenkin yli 15 erilaista lyhennettä, joilla seksuaalivähemmistöihin voidaan viitata, jotta kirjainyhdistelmä kattaisi myös sellaiset seksuaalivähemmistöt kuin Queer, Questioning, Asexual, Transvestite, Curious, Unsure, Two-Spirit, Straight Allies, Polyamorous, HIV-affected, Other, Hijra, Intersex, Pansexual.

145 Fox newsin uutisissa uutisankkuri Laura Ingraham rinnasti Greta Thunbergia habituksen hänen YK:ssa pitämässään puheesaan häiriintyneisiin ja murhanhimoisiin maissilapsiin Stephen Kingin samannimisessä kauhuklassikossa. Greta Thunberg itse näkee aspergerin hänen poliittisen heräämisen syynä ja pitääkin sitä enemmän lahjana tai hänen ”supervoimanaan” kuin vitsauksena (ks. esim. Forbes 27.9.2019).

onnettomuudella¹⁴⁶, joka häntä saattaa kohdata purjehduksella Atlantin yli. Vaikka olisi eri mieltä ilmastonmuutoksesta tai Gretan tarkoitusperien aitoudesta, on tällainen vihapuhe epätodellista. Mutta onko tämä sellaista vihapuhetta, johon pitäisi puuttua rikosoikeuden keinoin?

Artikkelissaan ”Cumulative Jurisprudence and Hate Speech” yhdysvaltalainen Eric Heinze esittää vihapuhetta koskevan kaltevan pinnan argumentin. Hänen mukaansa vihapuhekriminalisoinnit ovat johtaneet ja johtavat yhä uusien ja uusien ryhmien lisäämistä kieltolistalle. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännön valossa langettavissa tuomioissa ei ole aina edellytetty systemaattista vihamielisyyttä tai vähemmistöasemaa vihapuheen kohteen suhteen, vaan esimerkiksi katolinen kirkko on katsottu EIT:n ratkaisukäytännössä vihapuheen kohteeksi.¹⁴⁷ Heinze esittääkin, että vihapuheen kriminalisointia kannattavat ovatkin vaikean ongelman edessä; joko heidän pitää valita diskriminoiva polku, jossa vain osaa ryhmistä suojellaan vihapuheelta tai yhteiskunta, joka rajoittaa sananvapautta ylen määrin.¹⁴⁸ Näin etenkin silloin, jos vihapuheen rajoittamisen perusteluna on ensisijaisesti muiden kansalaisten, ei edes välttämättä suojellun ryhmän mielipahan ehkäiseminen. Niinpä en kannata sitä, että Gretan haukkumisesta langetettaisiin sakkotuomioita puheiden epämiellyttävyydestä huolimatta.

On huomattava, että Suomen nykyinen rikosoikeus mahdollistaa jo nyt mitä moninaisempien ryhmien suojelemisen vihapuheelta, sillä jo kiihottamisrikos voi kohdistua myös laissa mainittuihin syihin rinnastettaviin ominaisuuksiin. Periaatteessa netistä löytyy miltei lukematon määrä foorumeita ja ryhmiä, joissa panetellaan tai solvataan jotain toista ryhmittymää. Facebookista löytyy esimerkiksi sekä liikennesäännöistä piittaamattomia pyöräilijöitä että vastaavasti pyöräteille parkkeeraavia autoilijoita varten perustetut ”viharyhmät”. On huolestuttavaa, että tavalliset kansalaiset kirjoittelevat loukkauksia ja uhkauksia nettiin ja vielä yhä useammin omalla nimellään. Uutuutena on nimenomaan se, että edes omalla naamalla kirjautuminen ei näytä hillitsevän vihapuhetta. Tästä huolimatta näen hyvin epätoivottavana sellaisen kehityksen, jossa vihapuheen nimissä julkista keskustelua eli sananvapautta rajoitetaan yhä enemmän ja yhä tiukemmin.

Olenkin vahvasti sitä mieltä, että varsinkaan rikosoikeudellisia keinoja ei pitäisi käyttää vielä silloin, kun julkisessa keskustelussa käytettyjen sanamuotojen tai lausahdusten perusteella on pelkästään *todennäköistä* että joku vähemmistöryhmä loukkaantuu sanomasta, ei silloin kun

146 Brittiläinen poliittisesti aktiivinen liikemies Arron Banks viittasi twitter-tilillään uutiseen Greta Thunbergin elokuisesta purjehduksesta Atlantin komentoimalla, kuinkas ”Freak yachting accidents do happen in August...”.

147 Heinze 2010, 277.

148 Heinze 2010, 279; 284–285.

tunnusmerkistön mukainen puhe *voi mahdollisesti* normalisoida tietyn tyyppistä puhetta ja syrjintää yhteiskunnassa tai sillä *saattaa olla* vaikutusta esimerkiksi rasistisesti motivoituneen rikollisuuden lisääntymiseen. Näillä perusteilla huomattavasti useammat ryhmät ansaitsivat rikoslainsäädännöllistä suojaa. Lisäksi rikosoikeuden käyttäminen julkisesti esitetyn ja tiettyyn ryhmään kohdistuvan vihapuheen eli kiihottamisrikollisuuden torjumisessa edellä mainituilla perusteilla, saattaa kääntyä tavoitteitaan vastaan. Jos peruste kansalaisten rankaisemiseen näiden omaavien mielipiteidensä perusteella ei vastaa kansan merkittävän osan moraalitajua, lain kunnioitus yhteiskunnassa *saattaa* rapautua yleisemmin. Demokratianäkökulmasta tilanne on kuitenkin vakavampi ja sen negatiiviset sivuvaikutukset välittömämpiä.

Loukkaantumisyhteiskunta on demokraattisen yhteiskunnan vihollinen siksi, että se rajoittaa tehokkaasti kansalaisyhteiskunnassa käytävää keskustelua. Loukkaantumisyhteiskunnassa keskustelu siirtyy itse asiasta keskustelemisesta ja riitakysymysten ratkaisemisesta siihen, onko joku sortunut keskustellessa rasismiin, homofobiaan, seksismiin tai yleiseen suvaitsemattomuuteen. Toisaalta loukkaantuminen ei ole pelkästään ”suvakkien” oikeus, vaan ihan samalla tavalla maahanmuuttokriittisten joukoissa loukkaannutaan rasismiväitteistä, junttipilkasta tai väitetystä umpimielisyydestä naureskelulle. Loukkaantumisyhteiskunnassa käytävässä keskustelussa olennaista on se, kuka ehtii ensimmäisenä loukkaantumaan, korostamaan omaa moraalista ylemmyyttään ja syyttämään vastapuolta loukkaavasta kielenkäytöstä ja omien moraalisten käsitysten vastaisuudesta. Tämä on kaukana siitä deliberatiivisen demokratian ydinajuksesta, jossa kollektiiviseen päätöksentekoon ja julkiseen keskusteluun tulisi perustua mahdollisimman avoimeen ja inklusiiviseen osallistumiseen, jossa lähtökohtaisesti kaikki näkökulmat tulisivat julki. Loukkaantumisyhteiskunnassa kollektiivisiksi päätöksiksi eivät suodatu ne vaihtoehdot, joilla on vahvimmat ja parhaimmat perustelut, vaan ne, joista ammattiloukkaantujat ovat pitäneet eniten meteliä.

En yritä väittää, että kiihottamisrikokset olisivat luoneet loukkaantumisyhteiskuntaa, vaan kiihottamisrikokset ovat pikemminkin sen seuraus. Väitän kuitenkin, että kiihottamistunnusmerkistöllä luodaan uudelleen ja vahvistetaan loukkaantumisyhteiskuntaa ja sen laajentumista. Loukkaantumisyhteiskunta elää julkisessa sfäärissä ja saa käyttövoimansa julkisesta sfääristä. Vastaavasti sitä ei kiinnosta suurissa määrin yksityisessä sfäärissä tapahtuva vihapuhe. Niinpä virkamiesten, toimittajien, kansanedustajien ja muiden poliittisten edustajien postista tipahtavia tappouhkauksia ja twitter-tilin kommenttiraidan maalittamishyökkäyksiä ei koeta samalla tavalla tuomittavina kuin itselle epämieluisena näyttäytyvää julkista käyttäytymistä – oli tämä sitten

natsilippujen heiluttamista tai islamin ja terrorismin rinnastamista toisiinsa.

Kiihottamisrikokset eivät myöskään pureudu siihen vihapuheeseen, joka on välitön uhka demokratialle. Loukkaantumisyhteiskunnassa keskustelu sananvapaudesta ja vihapuheesta ajautuu väärille urille, jossa julkiset epämiellyttävät ulostulot saavat suurimman huomion. Itse uskon vahvasti, että suhteessa ryhmiin kohdistuvaan vihapuheeseen, tarvitsemme enemmän julkista keskustelua ja enemmän demokratiaa, ei keskustelun rajoittamista ja tiettyjen kysymysten tai ilmaisutapojen sulkemista pois julkisesta sfääristä. Kyseinen erilaisiin ryhmiin vihamielisesti kohdistuva julkinen puhe on tyhmää ja moukkamaista, mutta tuskin uhka demokratialle. Sen sijaan sen vihapuheen, joka pyrkii tappouhkausten tai maalittamisen kautta hiljentämään kohteensa ei tule nauttia sananvapauden suojaa, koska se pyrkii keskustelun lopettamiseen demokratialle vierailta keinoilla hyökkäämällä väkivaltaisesti demokratian ytimeen eli yhteiskunnassa käytävään julkiseen keskusteluun muodostaen samalla todellisen uhan demokratialle.¹⁴⁹

Tällä hetkellä poliisilla on esitutkinnassa kolme tapausta, joissa syytettynä ovat nykyiset kansanedustajat, ja joissa kaikissa rikosnimikkeenä on kiihottaminen kansanryhmää vastaan.¹⁵⁰ Huomionarvoista on, että kaikki kyseiset kansanedustajat ovat eri puolueista. Itse näen tilanteen nurinkurisena: samalla kun osaa poliittisista päättäjiä uhkaillaan ja hiljennetään mahdollisesti jopa vieraan valtiovallan masinoimien maalituskampanjointien avulla ja yksittäisten ihmisten tappouhkauksilla, kolme kansanedustajaa vastaa julkisesti ilmaistuista mielipiteistään mahdollisesti pian käräjillä. Ottaen huomioon Halla-ahon saaman tuomion ja sen perustelut, on vaikea nähdä, että näissä tapauksissa ei päädyttäisi langettavaan tuomioon, ellei sitten esimerkiksi kansanedustajasema pelasta heitä^{151, 152}

Perussuomalaiset ovat esittäneet, että kiihottamista kansanryhmää vastaan koskevaa lakipykälää olisi muutettava siihen suuntaan, mitä pykälä oli vuoden 1993 hallituksen esityksessä.¹⁵³ Tällöin

¹⁴⁹ Poliittisessa päätöksentekoprosessissa esiintyvää vihapuhetta tutkivassa raportissa kolmannes kuntapäättäjäistä oli työnsä vuoksi joutunut vihapuheen kohteeksi ja vihapuhetta kokeneista kuntapäättäjäistä kolmannes kertoi halunsa osallistua poliittiseen päätöksentekoon vähentyneen (Knuutila et al., 2019).

¹⁵⁰ Uusimpana käänteenä kiihottamisrikosten kohdalla on 1980-luvun televisiohumorin saamelais- ja romanivitsit ja niihin kohdistuneet tutkintapyynnöt.

¹⁵¹ Perustuslain 30.2 §:n mukaan kansanedustajaa ei saa asettaa syytteeseen eikä hänen vapauttaan riistää hänen valtiopäivillä lausumiensa mielipiteiden tai asian käsittelyssä noudattamansa menettelyn johdosta, ellei eduskunta ole siihen suostunut päätöksellä, jota vähintään viisi kuudesosaa annetuista äänistä on kannattanut.

¹⁵² Marraskuussa 2019 mediassa on kirjoitettu kiihottamista kansanryhmää vastaan tehtäilluista rikosilmoituksista. Niissä on kyse vanhoista 1980-luvulla ja jopa vanhemmista sketsiohjelmista, jotka ovat edelleen saatavilla eri alustoilla. Puuttumatta kysymykseen näiden sketsien loukkaavuudesta ja tunnusmerkistön mukaisuudesta ne nostavat esille kiihottamisrikoksen ongelmallisuuden loukkaavan materiaalin saatavilla pitämisen ja rikoksen vanhenemisen välisestä suhteesta.

¹⁵³ HS 29.8.2019.

kansanryhmää koskevan kiihottamisen rangaistavuus edellyttäisi jonkinlaista yllyttämistä rikokseen. Helsinkiläisten punavihreiden ystäväni kauhuksi olen aloitteesta jotakuinkin samaa mieltä. En ole kuitenkaan tätä mieltä kiusallani, vaan sille on mielestäni perustellut syyt: kannatan demokraattista yhteiskuntaa, jossa sananvapautta hellitään ja tulkitaan milliläisittäin, ja jossa demokratia määritellään deliberatiivisen demokratiateorian kriteerein. Tämä demokraattinen yhteiskunta ei ole ehkä koskaan täysin valmis, mutta sitä rakennettaessa meillä on oltava mahdollisuus lausua mahdollisimman vapaasti mielipiteemme siitä, minkälaiseksi toivomme tuon yhteiskunnan rakentuvan. Samalla meidän pitää puuttua siihen, jos joitakuita pelotellaan ja estetään sanomasta omia mielipiteitään ja ajatuksiaan tuon kehityksen suunnasta.

5. LOPUKSI

Tutkielmassani puolustetaan demokratiakäsitystä, joka käytännössä rinnastaa demokratian ja sananvapauden toisiinsa. Demokratiassa on täten olennaista se, että mahdollisimman monet mielipiteet pääsevät julkisessa keskustelussa esille. Ideana on, että demokratian ja sananvapauden muodollinen lähtökohta johtaa myös aineellisesti parempaan, vapaampaan ja demokraattisempaan yhteiskuntaan, joskin seuraukset eivät ole aina kaikille osapuolille pelkästään positiiviset – ainakaan välittömästi. Avoimena ja ihmisarvoa todella kunnioittavana projektina aito demokraattinen yhteiskunta sallii hyvin erilaisten näkemysten ja mielipiteiden esittämisen. Sananvapautta kunnioittavan ja demokratian arvoihin nojaavan yhteiskunnan on sallittava jopa sananvapautta ja demokratiaa kyseenalaistavien mielipiteiden esittäminen. Vasta siinä vaiheessa, kun sananvapautta käytetään julkisessa keskustelussa niin, että sillä loukataan toisten vastaavaa oikeutta tai pyritään demokraattisten menetelmien ohittamiseen, on kyseisen puheen rajoittaminen aiheellista.

Vihapuhe-termin alle levittäytyy paljon erilaista puhetta. Tutkielmassani on eroteltu toisistaan yksityinen ja yleinen vihapuhe. Tämän erottelun avulla on pyritty analysoimaan vihapuheen langettamaa uhkaa demokratialle. Tutkielmassani väitän, että yleinen julkisessa sfäärissä kritiikille altistettu puhe on suhteessa demokratiaan eri asemassa verrattuna yksityisessä sfäärissä tapahtuvalle pelotteluun ja vaientamiseen tähtäävään vihapuheeseen. En väitä, että tämän jaottelun kautta on yksinään mahdollista ratkaista yksittäisiä sananvapauskysymyksiä, mutta se auttaa hahmottamaan sitä, minkälainen vihapuhe tosiasiallisesti uhkaa demokratiaa. Julkisen vihapuheen kohdalla on mahdollista käydä keskustelua demokraattisessa prosessissa ja taistella ennakkoluuloja ja valheita vastaan, kun taas yksityinen vihapuhe pyrkii olemuksellisesti piiloutumaan julkiselta kritiikiltä, pelottelemaan ja vaientamaan kohteitaan sekä estämään demokraattiselle yhteiskunnalle välttämätöntä keskustelua.

Olen käyttänyt tutkielmassani Jussi Halla-ahon saamaa tuomiota kiihottamisesta kansanryhmää vastaan esimerkkinä reaali maailman vihapuhetapauksesta. Se on ainut korkeimpaan oikeuteen edennyt oikeustapaus kyseisen rikosnimikkeen osalta, joten sillä on tosiasiallista vaikutusta siihen, mihin sananvapauskeskustelu on kulkemassa. Vaikka Halla-ahon solvaukset voivat iskeä kipeästi kohteeseensa ja loukata kokonaista ihmisryhmää, on vaikea nähdä niitä uhkana demokratialle. Tämä johtuu siitä, että Halla-aho esittää näkemyksensä julkisessa sfäärissä. Vaikka Halla-ahon islampelko ja suvakkileimaaminen tuskin ovat paraatiesimerkkejä kommunikatiivisesti rationaalista keskustelusta, ne eivät silti pyri uhkailemaan tai hiljentämään kritiikin kohteitaan.

Demokratianäkökulma ja tutkielmassani puolustettu demokratiakäsitys ovat tietysti vain yksi juonne vihapuhekeskustelussa, ja vihapuhetta voi ja tuleekin tarkastella useammasta näkökulmasta. Niinpä me tarvitsemmekin ehdottomasti enemmän ja monipuolisempaa tutkimusta sananvapauden rajoista sekä empiiristä tutkimusta vihapuheen kohteiden kokemuksista ja vihapuheen vaikutuksista.

Esitän kuitenkin huoleni siitä, että jos Halla-ahon tuomiota myötäilevä kehitys jatkuu kohti pimeämpää loukkaantumisyhteiskuntaa, kuilut erimielisten ihmisten välillä syvenevät, kiihottamisrikoksia käytetään yhä enemmän marttyyritarkoituksiin ja keskustelu asioista puuroutuu vielä sakeammaksi ammattiloukkaantujien keittämäksi syömäkelttomaksi sopaksi. Tässä loukkaantumisyhteiskunnassa vihapuheella peloteltujen ja hiljennettyjen ääni käy yhä hiljaisemmaksi, kun huomio kiinnittyy julkisessa keskustelussa suurinta ääntä ja suurieleisimmin henkeään haukkovien mielensäpahoittajien taisteluksi.

Lopuksi on vielä todettava, että olen käyttänyt tutkielmassani paikoin kärjistettyjä ilmauksia, loukkaavia termejä, sutkautuksia ja jopa lyyrisiä ilmaisuja. Näiden käyttö on ollut tarkoituksellista ja harkittua; eri ihmiset käyttävät kieltä eri tavalla, eikä meidän kaikkien tarvitse olla samanlaisia. Keskustelua tulee pitää yllä. Yksi tapa siihen on olla ymmärtäväinen jopa niitä kohtaan, jotka sanovat sellaista, jonka joku toinen kokee typeräksi, lapselliseksi tai loukkaavaksi. Me emme tarvitse rajoitetumpaa sananvapautta ja itesesensuuria, vaan avoimempaa sekä aitoa keskustelua ja toisia ymmärtävää asennetta. Se on demokraattinen suunta yhteiskunnallemme.

6. LÄHDELUETTELO

TUTKIMUSKIRJALLISUUS

- Baker, C. Edwin (2010): "Autonomy and Hate Speech". In Ivan Hare and James Weinstein (eds.): *Extreme Speech And Democracy*, pp. 139—157. Oxford, Oxford University Press.
- Barry, John (1999): *Rethinking Green Politics. Nature, Virtue and Progress*. London, Sage Publications Ltd.
- Cohen, Joshua (1997): "Procedure and Substance in Deliberative Democracy". In James Bohman and William Rehg (eds.): *Deliberative Democracy: essays on reason and politics*, pp. 407—437. Cambridge, The MIT Press.
- Donner, Wendy (1998): "Mill's utilitarianism". *The Cambridge Companion to Mill*. Edited by John Skorupski. Cambridge, Cambridge University Press. pp. 255—292.
- Dryzek, John (1987): *Rational Ecology: Environment and Political Economy*. New York, Basil Blackwell.
- Dryzek, John (1990): *Discursive Democracy. Politics, Policy, and Political Science*. Cambridge University Press.
- Dryzek, John (2000): *Deliberative Democracy and Beyond. Liberals, Critics, Contestations*. Oxford University Press.
- Eckersley, Robyn (2004): *The Green State. Rethinking Democracy and Sovereignty*. The MIT Press.
- Habermas, Jürgen (1989): *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge, Polity Press. Saksankielinen alkuteos (1962): *Strukturwandel der Öffentlichkeit. Untersuchungen zu einer Kategorie der bürgerlichen Gesellschaft*
- Habermas, Jürgen (1996): *Between Facts and Norms: contributions to a discourse theory of law and democracy*. Translated by William Rehg. Cambridge, Polity Press. Saksankielinen alkuteos (1992): *Faktizität und Geltung Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaats*.

- Habermas, Jürgen (1999): "Introduction". *Ratio Juris*, Vol. 12 No. 4 December 1999, pp. 329–235.
- Habermas, Jürgen (2000): "Beyond the Nation-State? – On some consequences of economic globalization". In Erik Oddvar Eriksen and Fossum John Erik Fossum (eds.): *Democracy in the European Union: Integration through deliberation?*, pp. 29—41. London, Routledge.
- Heinze, Eric (2010): "Cumulative Jurisprudence and Hate Speech: Sexual Orientation and Analogies to Disability, Age, and Obesity". In Ivan Hare and James Weinstein (eds.): *Extreme Speech And Democracy*, pp. 265—285. Oxford, Oxford University Press.
- Heiskanen, Jussi (2010): "Kiihottaminen kansanryhmää vastaan". Teoksessa Jukka Siro ja Päivi Tiilikka (toim.): *Kirjoituksia viestintäoikeudesta*, ss. 25–40. Helsinki, Helsingin hovioikeus.
- Kainu, Matias (2011): *Demokratian ja deliberaation unioni? Kansalaisjärjestöjen osallistuminen Euroopan unionin toimielinten päätöksentekoon ja sen vaikutukset unionin demokratisointipyrkimyksille*. Pro gradu -tutkielma, Turun Yliopisto.
- Knuutila, Alekski et al. (2019): *Viha vallassa: Vihapuheen vaikutukset yhteiskunnalliseen päätöksentekoon*. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:57. Helsinki, Valtioneuvoston kanslia.
- Kohler-Koch, Beate (2007): "The Organisation of Interests and Democracy in the European Union". In Beate Kohler-Koch and Berthold Rittberger: *Debating the Democratic Legitimacy of the EU*, pp. 255—271. Maryland, Rowman & Littlefield Publishers Inc.
- Malek, Maleiha (2010): "Extreme Speech and Liberalism". In Ivan Hare and James Weinstein (eds.): *Extreme Speech And Democracy*, pp. 96—122. Oxford, Oxford University Press.
- Mill, John Stuart (1954): "Considerations on Representative Government". *Utilitarianism, On Liberty, Considerations on Representative Government*, pp. 171—393. London, J. M. Dent & Sons Ltd. Alkuteos: 1861.
- Mill, John Stuart (1954a): "On liberty". *Utilitarianism, On Liberty, Considerations on Representative Government*, pp. 60—170. London, J. M. Dent & Sons Ltd. Alkuteos: 1858.
- Mill, John Stuart (2000): *Utilitarismi*. Kari Saastamoinen, Seppo Sajama ja Marko Järvenpää (suom.). Tampere, Gaudeamus. Alkuteos 1861.
- Mumford, Lewis (1964): "Authoritarian and Democratic Technics". *Technology and Culture*, Vol. 5, No. 1, pp. 1—8.

- Neuvonen, Riku et al. (2015): "Vihapuhe Suomen rikosoikeudessa". Riku Neuvonen (toim.): Vihapuhe Suomessa, ss. 19—37.
- Post, Robert (2010): "Hate Speech". In Ivan Hare and James Weinstein (eds.): *Extreme Speech And Democracy*, pp. 123—138. Oxford, Oxford University Press.
- Schmitter, Philippe C. (2003): "Democracy in Europe and Europe's Democratization". *Journal of Democracy*, Volume 14, Number 4, October 2003, pp. 71—85.
- Setälä, Maija (2003): *Demokratian arvo: teorit, käytännöt ja mahdollisuudet*. Helsinki, Gaudeamus.
- Sisäministeriö (2019): *Sanat ovat tekoja. Vihapuheen ja nettikiusaamisen vastaisten toimien tehostaminen*. Sisäministeriön julkaisuja 2019:23. <http://urn.fi/URN.ISBN:978-952-324-264-7>. Viitattu 28.5.2019.
- Smith, Graham (2003): *Deliberative Democracy and the Environment*. London, Routledge.
- Sorial, Sarah (2015): "Hate Speech and Distorted Communication: Rethinking the Limits of Incitement". *Law and Philosophy*, Volume 34, Issue 3, May 2015, pp. 299—324.
- Stefancic, Jean – Delgado, Richard (1993): "A Shifting Balance: Freedom of Expression and Hate-Speech Restriction". *Iowa Law Review*, volume 78, 1993, pp. 737—750.
- Ten, C. L. (1998): "Democracy, socialism, the working class". *The Cambridge Companion to Mill*. Edited by John Skorupski. Cambridge, Cambridge University Press. pp. 372—395.
- Weinstein, James (1999): *Hate Speech, Pornography, and the Radical Attack on Free Speech Doctrine*. Colorado, Westview Press.
- Weinstein, James (2010): "Extreme Speech, Public Order and Democracy". In Ivan Hare and James Weinstein (eds.): *Extreme Speech And Democracy*, pp. 123—138. Oxford, Oxford University Press.
- Wissenburg, Marcel (1998): *Green Liberalism: The free and the green society*. UCL Press, Padstow.
- Wright, R. George (2000): "Traces of Violence: Gadamer, Habermas, and the Hate Speech Problem". *Chicago-Kent Law Review*, volume 76, issue 2, December 2000, pp 991—1014.

PODCASTIT

Harris, Sam (2017): Making Sense with Sam Harris #101 – Defending the Republic. Podcast, julkaistu 17. lokakuuta 2017. Viitattu 20.5.2019. <https://samharris.org/podcasts/defending-the-republic/>

Harris, Sam (2018): Making Sense with Sam Harris #137 – Safe Space. Podcast, julkaistu 9. syyskuuta 2018. Viitattu 10.10.2019. <https://samharris.org/podcasts/137-safe-space/>

LEHTIARTIKKELIT

Iltasanomat 11.6.2012, ”Jussi Halla-aho vähättelee KKO:n tuomiota.

Yle 17.1.2014, ”Vammaisista naapureista valitetaan jopa ulkonäön takia”.

Los Angeles Times, 13.11.2015, ”Amid racial bias protests, Claremont McKenna dean resigns”.

Yle 29.12.2017, ”Laura Huhtasaaren kodin ikkunat rikottiin joululoman aikana”.

Yle 3.5.2018, ”Tapa ittes! Vitun majava! Vedä ittes jojoon! – Riikka vei nettikiusaamisen oikeuteen”.

Kauppalehti 18.10.2018, ”Johan Bäckmanille tuomio toimittajan vainoamisesta: 1 vuosi ehdollista, 22000 euron korvaukset”.

Uusi Suomi 7.12.2018 (1). ”Suomen Kansa Ensin -tilaisuudessa hämmästyttänyt kansanedustaja: ”Kerroin isästäni, joka oli sotaveteraani, sotainvalidi ja vakaumuksellinen kommunisti””. Viitattu 22.5.2019.

Uusi Suomi 7.12.2018 (2). ”Li Andersson moittii puolueensa kansanedustajan toimintaa: ”Ehdoton nollatoleranssi rasismille””. Viitattu 22.5.2019.

Iltalehti 7.12.2018. ”Vasemmistoliiton kansanedustaja puhui Suomen Kansa Ensin -liikkeen mielenosoituksessa - Li Andersson: ”Harkintakyky pettänyt””. Viitattu 22.5.2019.

Yle 28.3.2019, ”Laura Huhtasaari joutui uhkauksen kohteeksi – teosta epäilty kokoomuspoliitikko eroaa puolueesta”.

Yle 20.5.2019, ”Pelottavinta oli se, että hän oli ihan tavallinen suomalainen mies”.

Ilta-Sanomat, 8.6.2019, ”Kommentti: Loanheitto ja yhteenotot odottavat – vihreiden jääprinsessa Ohisalo ottaa ison riskin”.

Ilta-Sanomat, 11.6.2019, ”Ulla Appelsinin kommentti: Mitä Suomelle on tapahtunut – saako naista enää kutsua prinsessaksi?”

HS 19.6.2019, ”Mitään ei saa enää sanoa, hokevat taiteilijat ja konservatiivipoliitikot – Onko totta, että sananvapautta rajoitetaan poliittisen korrektiuden nimissä?”

HS, 23.8.2019, ”Poliisi käynnisti esitutkinnan Päivi Räsäsen ja Husein Al-Taeen kirjoituksista”.

HS 29.8.2019, ”Perussuomalaiset haluavat panna uusiksi lain, joka kieltää kiihottamisen kansanryhmää vastaan”.

HS, Nyt-liite 26.8.2019, ”Olin sosiaalisen oikeudenmukaisuuden soturi – kunnes halusin lopettaa sotimisen”.

Forbes, 27.9.2019, ”Greta Thunberg: Why She Called Aspergers Her Superpower”.

Yle 3.10.2019, ”Ylen mittaus: Perussuomalaiset repi etumatkaa, SDP sukelsi ja keskusta elpyi”.

Yle 15.11.2019, ”Ruotsidemokraatit nousi mielipidemittauksissa Ruotsin suosituimmaksi puolueeksi”.